

Mosflora

Binnenpolder van Terheyden en de
voormalige linie van den Hout

Regio West-Brabant - Deltagebied

KNNV Breda, Chr. Buter
Heemkundekring De Vlassel, F. van Genuchten

September 1998



DE MOSFLORA
VAN DE BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN
de daarin gelegen ACHTERSTE KOOI
en de VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

Verslag van het inventarisatie onderzoek uitgevoerd
onder auspiciën van de Natuurwerkgroep van de
Heemkundekring DE VLASSELT te Terheyden.

Samenstelling:

Historische achtergronden van het gebied: Drs. F. van Genuchten.
Bryologisch deel: Chr. Buter.

Juli 1998.

Heemkundekring De Vlassel.
p/a secr. Lageweg 22, 4844 AH TERHEYDEN
Mossenwerkgroep KNNV afd. Breda.
p/a Hornstraat 6, 4834 JG BREDA.

Grafische verzorging: J. Snepvangers.

Inhoud

	Blz.
1. Foto's van een eendenkooi	3
2. Historische achtergronden en globale beschrijving van het gebied	4
3. Bryologisch onderzoek - een terugblik	7
4. De resultaten	10
5. Beheersadviezen	13
6. De bladmosflora	15
7. De levermossen	29
8. Waarnemingen per kilometerblok	34
9. Literatuur	43
10. Verspreidingskaarten	44
11. Kaart van het onderzochte gebied	46

Foto's pag. 2:

De laatste kooiker Petrus van Meel voor het kooikershuisje en bij een der vangpijpen.

De opnamen werden gemaakt in 1934 en maken thans deel uit van het Heemkundig archief van de heer Th. de Jongh, die ook beide foto's beschikbaar stelde voor publicatie in dit verslag.

Tekening Kroosmos pag. 33.

Deze tekening werd speciaal voor dit verslag vervaardigd en ter beschikking gesteld door de heer J. van de Wiel te Tilburg.

Dezerzijds wel gemeente dank aan beide heren voor hun waardevolle bijdrage.



HISTORISCHE ACHTERGRONDEN EN GLOBALE BESCHRIJVING VAN HET GEBIED.

I. BINNENPOLDER EN DE ACHTERSTE KOOI.

De polder ligt tussen de woonkernen van Terheyden, Wagenberg, Stuivezand (Gem. Made) en het Eind van Den Hout (Gem. Oosterhout). De Binnenpolder (het bezit van het SBB) heeft een oppervlakte van ongeveer 120 ha, waarvan een deel onder direct beheer van het SBB valt en een ander deel verpacht is.

De huidige kern van de Binnenpolder van Terheyden bestaat uit de Achterste Kooi (4,46 ha), die oorspronkelijk in een uitgestrekt moeras lag, dat ontstaan is door turfafgravingen vanaf de veertiende eeuw. Door deze activiteiten ontstond er tevens een veenplas, die tot begin van de vijftiger jaren aanwezig is geweest. Dit hele gebied droeg de naam "De Zegge". Deze naam wordt momenteel nog gebezigd voor een gebied pal oost van de dorpskern van Terheyden.

In de loop van de zeventiende eeuw werden in dit moeras twee eendekooien opgericht: de Voorste- en Achterste Kooi. De Voorste Kooi is in de loop der tijden verdwenen terwijl de Achterste Kooi alle 'stormen' heeft doorstaan en tegenwoordig de status van natuurreservaat heeft.

Voor 1947, toen besloten werd het moeras te ontginnen, kon de natuurwaarde van het gebied worden vergeleken met die van bv. het Naardermeer. Niettegenstaande dat werd in 1948 door de DUW gestart met de ontginning. Wel werd besloten de Achterste Kooi, of beter gezegd wat daar nog van over was, te sparen. Ter bescherming van het kooibosje werd een 7 tot 8 meter brede ringsloot aangelegd, die momenteel nog goede diensten bewijst. Vervolgens worden vanaf 1954 ruil- en herverkavelingen t.b.v. de agrarische sector doorgevoerd en worden bovendien de autosnelweg A59 en de provinciale weg N59 aangelegd, die beide, grote delen van het gebied opslokken. Al met al ontwikkelingen die de oorspronkelijke natuurwaarde grotendeels verloren deden gaan.

Sedert 1957 toen de Achterste Kooi, onder de onjuiste en versluisende naam van 'Kooibosje' in het bezit van het SBB kwam, heeft dit instituut inmiddels vrij grote delen van de huidige polder verworven, met de bedoeling hier de oude natuurwaarden zoveel mogelijk te herstellen, waarbij tevens rekening gehouden zal worden met de cultuurhistorische waarden van het gebied.

NATUURASPECTEN.

De Achterste Kooi ligt als een enclave in de polder en valt op door een bestand van forse bomen. De soortensamenstelling van de boom- en struiklaag varieert nogal met aanplant als oorzaak. Aangetroffen worden o.a. Appel, Appelbes, Drents krentenboompje, Gagel, Gelderse roos, Gewone vlier, Hazelaar, Lijsterbes, Meidoorn, Mispel, Peterselievlier, Populier spec., Schietwilg, Sleedoorn, Trosvlier, Vuilboom, Zachte berk, Zomereik en Zwarte els.

De specifieke moerasflora wordt in het kooibosje voor een groot deel verdrongen door een vrij weelderige groei van braam- en frambozenstruiken.

Van de kruidachtige planten worden o.a. aangetroffen: Blauw glidkruid, Dagkoekoeksbloem, Dotterbloem, Echte valerian, Eikvaren, Engelwortel, Gele iis, Groot springzaad, Grote egelskop, Grote pimpernel, Grote veldbies, Hoge cyperzegge, Kale jonker, Koninginnekruid, Koningsvaren, Mattenbies, Melkeppe, Moerasspirea, Moerasvaren, Oeverzegge, Pluimzegge, Scherpe zegge, Stinkende gouwe, Watermunt, Waternavel, Wederik, Witte waterlelie en de Zwarte zegge.

Het kooibosje kent daarnaast een vrij rijke mos- en paddestoelenflora. Een rijke vogelfauna en een vrij rijke insectenwereld. Verreweg de meeste natuuraspecten zijn evenwel nog niet of nauwelijks onderzocht, maar de verwachting van 'goede resultaten' lijkt zeer gerechtvaardigd.

De Binnenpolder kenmerkt zich door een groot aantal graslandpercelen, een uitgebreid slotenstelsel en enige vaarten. De toegang is gewaarborgd door een tweetal zandpaden: de Ruitervaartseweg aan de westzijde en de Schimmelse weg [Schimmer] aan de oostzijde van de Achterste Kooi. Dit laatste pad is tevens voorzien van een verhard fietspad!

De waterhuishouding van de polder wordt geregeld door het Waterschap terwijl het reservaat een eigen waterbeheersingssysteem heeft en wel door de verbinding met het 'polderwater' middels een klepduiker.

II. DE VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

Ook De Linie van Den Hout, gelegen aan de zuidzijde van Made en min of meer grenzende aan de Binnenpolder van Terheyden, is een bezit van het SBB. Dit voormalige verdedigingswerk heeft een oppervlakte van ongeveer 15 ha en bestaat uit een aantal aarden wallen met in het front daarvan gelegen momenteel sterk verlandende grachten. Deze Linie werd in 1701 aangelegd in verband met de oorlogsdreiging vanuit Frankrijk.

Naast de uiteraard aanwezige cultuurhistorische waarde heeft dit gebied ook een aanmerkelijke natuurhistorische waarde. Vooral door de geleidelijke overgangen van hoog naar laag en van droog naar vochtig tot nat vertonen de wallen nog steeds een interessante flora.

Evenals de Achterste Kooi heeft De Linie een gevarieerde boom- en struiklaag. Naast de oude beplanting is door het SBB nog vrij recent in 1976, na het afvoeren van illegaal gestort afval, in enkele vakken Zomereik, Berk, Lijsterbes en Vuilboom aangeplant.

De ondergroei van dit gebied vertoont meer variatie dan die van de Achterste Kooi. Aangetroffen worden onder andere: Adelaarsvaren, Boerenwormkruid, Boskruiskruid, Dagkoekoeksbloem, Gele lis, Gewone salomonszegel, Grote wederik, Knopig helmkruid, Melkeppe, Moerasspirea, Poelruit, Vlasbekje, Watertorkruid en Zandblauwtje.

Ook voor dit gebied is van toepassing, dat veel natuuraspecten niet of nauwelijks onderzocht zijn.

HISTORIE VAN DE ACHTERSTE KOOI.

Een beknopt chronologisch overzicht.

Uit archiefnotities van Harry van Vugt te Breda en Johan van der Made van de Heemkundekring De Vlasselt, is de geschiedenis van de Achterste Kooi tenminste gedeeltelijk te achterhalen. De oudste archiefstukken met betrekking tot de eendenkooien in de buurt van Terheyden gaan terug tot 1643. Wanneer precies de Achterste Kooi is opgericht is niet met zekerheid vast te stellen. Zeer waarschijnlijk echter ergens tussen 1643 en 1693.

Uit de verzamelde informatie blijkt dat sedert 1832 de eigenaren achtereenvolgens waren:

Tot 1874 was de kooi het eigendom van Leendert Petrie, winkelier te Terheyden.

In 1874 gaat hij over in handen van A.H. Brand, poelier te Dordrecht.

Van 1932 tot 1933 is de kooi het bezit van Mr. J.F.J. Kalkman, advocaat te Breda.

Vervolgens wordt hij het eigendom van de N.V. Eendenkooi te Wagenberg van 1933 tot 1935.

In 1935 gaat de Achterste Kooi over naar Dr. J. Heuse, chirurg te Goes.

In 1936 gaat het bezit over naar de Staat der Nederlanden, de Dienst der Domeinen, om vervolgens in 1941 door de Duitse bezetters gevorderd te worden tot het eind van de oorlogsjaren.

Vanaf 1945 is het weer de Dienst der Domeinen die het bezit heeft, om het gebied tenslotte in 1957 over te dragen aan het SBB.

Vanaf 1693 is het kooirecht in het bezit geweest van 4 Terheydense families: Kerkhofs tot 1775, van Gils tot 1798, Petrie tot 1915 en tenslotte van Meel tot 1938. In dat jaar heeft ook de laatste kooiker Petrus van Meel, het actieve beroep beëindigd.

NATUURWERKGROEPEN EN DE ACHTERSTE KOOI.

Toen in 1957 het SBB de Achterste Kooi overnam, was er van de plas en de vangpijpen niet veel meer terug te vinden. Wel was het kooibosje een eldorado voor o.a. vogels. Gelukkigerwijs begrepen enkele leden van de West Brabantse Vogelwerkgroep dat hier een rijk stukje cultuurhistorie en een rijk natuurgebiedje aan het verdwijnen was. Zij namen in 1969 het initiatief om het geheel zo goed mogelijk in de oude staat terug te brengen. Dit 'monnikenwerk' werd in 1992 overgenomen door de Natuurwerkgroep van de Heemkundekring De Vlasselt uit Terheyden, die vanaf dat tijdstip in nauw overleg met het SBB het onderhoud en de herstelwerkzaamheden voor haar rekening neemt.

Momenteel is de eendenkooi in perfecte staat. Hoewel het kooiersberoep hier niet actief wordt uitgeoefend is men toch in staat om belangstellenden kennis te laten maken met werkwijze en de eigenheden van dit oude ambacht. Hiertoe worden per jaar 10 tot 15 excursies georganiseerd.

Daarnaast worden hier door leden van de Vogelwerkgroep op geregelde basis broed- en trekvogels geringd voor verder wetenschappelijk onderzoek, naast broedvogelinventarisatie.

Met betrekking tot de hogere planten worden waarnemingen gedaan ten behoeve van de Stg. Floron te Leiden.

Tenslotte vinden er sinds 1993 ook vlinderinventarisaties plaats voor de Vlinderstichting te Wageningen.

TOELICHTING.

Gegevens werden ontleend aan:

1. BEHEERSPLAN DE LINIES. Periode 1992 - 2002.
SBB. Ir. W.Z. van der Meer. Tilburg, 1991.
2. HERPETOLOGISCHE INVENTARISATIE VAN DE BINNENPOLDER.
SBB. Boswachter E.P.A. van Meel. Breda, 1990.
3. NOTITIES HOGERE PLANTEN LINIE VAN DEN HOUT EN EENDENKOOI.
Floron. Drs. F.H.A. van Genuchten, Ulvenhout, 1991.
4. NOTITIES HISTORIE VAN DE EENDENKOOI.
West Brabantse Vogelwerkgroep. H. van Vugt. Breda, 1985.
5. DE EENDENKOOIEN VAN TERHEYDEN. Bijgeëzochte historische feiten.
Heemkundekring De Vlasselt. J. van der Made. Wagenberg, 1992.
6. DE VOGELRIJKDOM VAN EENDENKOOIEN.
S. Braaksma, SBB. Inspectie natuurbehoud. Vogeljaar 1973. blz. 471-472.

BRYOLOGISCH ONDERZOEK - EEN TERUGBLIK.

In de Binnenpolder van Terheyden, de Achterste Kooi en in de Voormalige Linie van Den Hout zoals die momenteel gestructureerd zijn, werd niet eerder bryologisch onderzoek gedaan.

Voor de herinrichting van het betrokken gebied tot polder en landbouwgebied werd evenwel de bij 'Terheyde liggende veenplas' wel in een onderzoek betrokken waarin de bryologie een onmiskenbare rol speelde.

Dit botanisch-chemisch onderzoek, uitgevoerd rond 1950 door Dr. W. Meyer en Dr. G.P.H. van Heusden, betrof een vijftigtal Nederlandse vennen/plassen, en had tot doel het verband na te gaan tussen de verspreiding van water- en moerasplanten in deze vennen en de chemische samenstelling van het water waarin deze planten voorkwamen.

Op grond van de chemische bepalingen: pH, bicarbonaatgehalte, Ca en Mg, totale hardheid, werden de onderzochte vennen ingedeeld in:

- a. zure - pH 4-5,
- b. mesotrofe - pH 5-7, en
- c. eutrofe - pH 7-8.

Noot. Voor wat betreft 'zure vennen' worden in Brabant heden ten dage hier en daar nog lagere waarden gemeten!

De aangetroffen plantensoorten werden verdeeld in de groep met een optimale verspreiding in een zuur milieu, anderzijds in een groep die een voorkeur heeft voor de eutrofe, de meer basische kant.

Hun bevindingen, toegespitst op de bryologische aspecten, beknopt samengevat:

I. Zure vennen.

In en rond deze vennen werd vastgesteld dat veenmossen een zeer belangrijke plaats innamen onder de waterplanten, hierbij speciaal de watervormen van *Sphagnum cuspidatum* [Water veenmos], *Sphagnum recurvum* = *S. fallax* [Fraai veenmos] en *Sphagnum subsecundum* [Moeras veenmos]. Deze laatste soort is momenteel op de Rode Lijst geplaatst in de categorie 2.

In vennen met een pH boven 5 werden geen veenmossen aangetroffen. Zodoende werd pH 5 als 'Sphagnumgrens' aangemerkt. Uit een gekoppeld nader onderzoek bleek tevens dat veenmossen weliswaar 'kalkschuw' zijn, maar in de eerste plaats bicarbonaat mijdend zijn.

II. Mesotrofe vennen.

Het gehalte aan HCO_3 , Ca-Mg en veelal Fe, ligt wat hoger dan dat bij de zure vennen. Als dominant aanwezige mossoort werd hier *Scorpidium scorpioides* [Rood schorpioenmos] vastgesteld, naast *Riccardia spec.* [Moerasvorkjes soorten] en *Fissidens spec.* [Vedermos-soorten]. Terzijde opgemerkt, deze vennen waren vaak rijk aan Desmidiaceeën [Sieralgen].

Het verschil met zure heidevennen is dat deze [mesotrofe] meestal meer gevoed worden door grondwater dan door stagnerend regenwater. Daardoor hebben ze ook vaak neerslag van ijzerhydroxyde.

De voormalige plas bij Terheyden werd tot dit soort vennen gerekend.

Noot. Met name de neerslag van ijzerhydroxyde kan momenteel ook nog worden vastgesteld, met name in enige sloten in de directe omgeving van de Voormalige Linie van Den Hout.

Het Rood schorpioenmos, dat momenteel op de Rode Lijst staat in de categorie 1, werd bij de huidige inventarisatie niet teruggevonden. Dit overigens evenmin elders in de regio Midden-Brabant.

III. Eutrofe vennen.

Deze waren ten tijde van het onderzoek ronduit schaars! De hier aangetroffen mosflora bestond voornamelijk uit *Fontinalis antipyretica* [Bronmos], naast *Marchantia polymorpha* [Parapluitjesmos], *Drepanocladus aduncus* [Gewoon sikkelmos], *Leptodictyum riparium* = *Amblystegium*

riparium [Beekmos], *Chiloscyphus polyanthos* [Lippenmos], *Sphagnum fimbriatum* [Gewimperd veenmos] en *Sphagnum squarrosum* [Haak veenmos].

Noot. Vrijwel al deze hier opgevoerde soorten werden ook bij de onderhavige inventarisatie aangetroffen. Deze zouden dus als indicatoren van eutrofiering dan wel van een zekere eutrofe toestand van het betrokken gebied kunnen worden opgevat.

Uit het verslag van het betrokken onderzoek, dat nogmaals, hier zeer beknopt is weergegeven, zou ik een zin onverkort willen citeren: *'We moeten op onze vennen en veenplassen uiterst zuinig zijn, want ze vertegenwoordigen tezamen het meest karakteristieke natuurschoon van ons land, de hydrofiele plantengemeenschappen van West-Europa, die zich bij ons rijk ontwikkeld hebben'*. Aldus Dr. W. Meyer in 1958!

Helaas heeft zijn oproep niet mogen baten. Ook de plas bij Terheyden werd geofferd aan de 'voortgang', evenals zovele natuurgebieden in ons land.

Het zal duidelijk zijn dat een verder vergelijk van de situatie destijds met de huidige, met name door de drastische structuurverandering en ook door de grote tijdsspanne zinloos is.

DE INVENTARISATIE 1997/98.
TOELICHTINGEN.

Het veldwerk werd aangevangen op 6/12 1997 en afgesloten per 30/6 1998. Tengevolge ligging en een meer 'eigen structuur' werd er voor gekozen het te onderzoeken gebied op te splitsen in 3 delen, te weten: De Achterste Kooi, de Voormalige Linie van het Hout en het resterende polderdeel. Teneinde deze inventarisatie, die zich beperkt tot de terreinen in eigendom bij het SBB en soms het directe grensgebied daarvan, zo compleet mogelijk te maken werden de diverse delen van dit gebied meerdere malen bezocht. Bij dit veldwerk werd incidenteel assistentie verkregen van de heer P. van Ruth.

Niettegenstaande die werkwijze zullen zeer wel mogelijk mossoorten onopgemerkt zijn gebleven, dit mogelijk vanwege seizoeninvloeden, het feit dat bomen slechts tot manshoogte onderzocht konden worden en in het polderdeel waar bv. hoog gras langs de slootkanten het waarnemen nogal bemoeilijkte.

Bij het terreinwerk is ook enige aandacht geschonken aan de ecologische aspecten, daarnaast aan eventuele wenselijkheden met betrekking tot wijziging/aanpassing van het tot dusver gevoerde beheer.

Ten behoeve van de noodzakelijke onderbouwing van de inventarisatie en/of eventueel verder onderzoek werd van de aangetroffen mossoorten materiaal verzameld, hetgeen is opgenomen in de herbaria van het Noordbrabants Natuurmuseum te Tilburg en/of C. Buter.

In verband met de momenteel in bewerking zijnde revisie van de Nederlandse veenmosflora werd materiaal van de in het onderhavige gebied aangetroffen soorten overgedragen aan de heer A. Bouman te Weesp.

Voor de determinatie dan wel de controle daarvan werd in een aantal gevallen een beroep gedaan op de heer H. van Melick te Valkenswaard, de heer A. Bouman te Weesp en de heer A. van der Pluym te Hank. Zij hebben door hun bereidwillige medewerking wezenlijk bijgedragen aan dit rapport. Waarvoor dezerzijds dank!

Tenslotte, de verkregen inventarisatiegegevens zullen ook ter beschikking worden gesteld van het Rijksherbarium te Leiden en het Archivariaat van de Bryologische en Lichenologische Werkgroep van de K.N.N.V.

DE RESULTATEN.

I. DE ACHTERSTE KOOI.

Deze als een enclave midden in het poldergebied liggende voormalige eendenkooi heeft een nogal gemêleerd boom/struikbestand, waarin echter Vlier (*Sambucus nigra*) en Wilg spec. eerder schaars vertegenwoordigd zijn. Door beheersmaatregelen [snoei] en mede door de leeftijd van het boombestand heeft het een vrij open structuur, hetgeen vooral in de wintermaanden goed is vast te stellen. [Men kan er dan letterlijk dwars doorheen kijken!]

Voorts ligt het gebied, gerelateerd aan het NAP, opmerkelijk hoger dan de omringende polder, hetgeen duidelijk van invloed is op de waterhuishouding. Het kooibos is dan ook vrijwel nergens broekbosachtig te noemen, wel vochtig en op jaarbasis bezien soms als nat te bestempelen.

Voor wat betreft de 'hogere planten' is de flora nogal gevarieerd, doch omvat geen Rode Lijst-soorten, wel enige exemplaren van de Koningsvaren [*Osmunda regalis* L.] hetgeen een beschermde plant is. (Mededeling P. van Ruth.)

Met betrekking tot de bryoflora moet gesteld worden dat deze redelijk soortenrijk is, dit zeker als men de toch eerder geringe oppervlakte van het kooibos mede in beschouwing neemt.

In totaal werd hier de aanwezigheid van 47 bladmossoorten vastgesteld, waarin begrepen 2 Rode Lijst-soorten. Daarnaast 5 levermossen waarvan 1 Rode Lijst-soort. [Voor een nadere opsomming zie: Opgave per KM-vak. Voor een nadere beschrijving zie: Blad- en/of Levermossen.]

Inzake de wijze waarop de ontwikkeling van betrokken mosflora zou kunnen verlopen, kan wegens het ontbreken van gegevens ter vergelijking, geen verantwoord standpunt worden ingenomen. Dezerzijds wordt voornamelijk aangenomen dat de dynamiek inzake de soortendiversiteit [toe- dan wel afname] een eerder langzaam proces zal zijn, waarin voornamelijk de natuurlijke successie een rol zal spelen. Voorgaande onder het voorbehoud dat zich in het betrokken gebied geen extreme omstandigheden voordoen.

Als bryologische bijzonderheid dient vermeld te worden dat binnen het kooibos, voor wat betreft de regio Midden-Brabant en voor wat betreft omvang, het meest fraaie bestand van de soort *Polytrichum longisteum*, het Gerand haarmos, is aangetroffen. Deze soort, die voor wat betreft het morfologische hoofdkenmerk, namelijk de bladzoom, nogal variabel is, omvat hier bovendien vrijwel uitsluitend planten waarbij dit kenmerk in feite met het blote oog is vast te stellen, nl. een zeer brede bladzoom. [Bryologen zijn zonder loep meestal zeer onthand!]

II. DE VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

Deze zeker als historisch te bestempelen voormalige defensiewerken, bestaande uit verhoogde eilandjes, min of meer zig-zag verlopende 'borstweringen' met daarvoor gegraven 'grachten', liggen momenteel ingeklemd tussen de autosnelweg A59 en landbouwgronden. Dit in het verre verleden uiteraard 'kaal' gebied is op een zeker moment beplant met bomen [vooral Eik] en kent nu daarnaast nog een spontane opslag van diverse soorten, waardoor het geheel momenteel een onmiskenbaar boskarakter heeft. Het oorspronkelijke grondplan is nog steeds goed herkenbaar; dit uiteraard vooral vanuit vogelperspectief.

Reeds vanaf het begin van het onderzoek werd duidelijk dat dit gebied, tegen de verwachtingen in, vooral vanuit bryologisch standpunt als rijk kon worden aangemerkt. Dit niet zozeer door het soortenaantal als wel de samenstelling daarvan.

De hoger gelegen delen bezitten een mosflora die past voor wat betreft dit soort bos in die van het Kempens district en zijn dus algemeen voorkomende soorten.

De voormalige grachten, die momenteel duidelijk een verlandingsproces doormaken, mogen zeer wel broekbosachtig genoemd worden. Ze bezitten op veel plaatsen een begroeiing waarin veel Wilg spec. en Vlierstruiken voorkomt. Deze nu vormen de biotoop bij uitstek voor een groot aantal zeldzame tot zeer zeldzame mossoorten, waarvan er dan ook prompt een aantal werden aangetroffen.

Ook sommige slootkanten spelen hier in dit opzicht een belangrijke rol.

Al met al is het zo dat de aangetroffen soorten in enige gevallen uniek dan wel zeer zeldzaam zijn voor wat betreft het voorkomen in de regio Midden-Brabant.

In totaal werden hier 63 bladmossoorten aangetroffen, waarin begrepen 6 Rode Lijst-soorten. Daarnaast 9 levermossoorten waarvan er 2 op de Rode Lijst geplaatst zijn.

[Voor een opsomming zie: Opgave per KM-vak. Voor een nadere beschrijving zie: De Blad- dan wel Levermossen.]

Ook met betrekking tot dit gebied kan over de wijze waarop de ontwikkeling van de bryoflora is dan wel toekomstig mogelijk zal verlopen geen eenduidig standpunt worden ingenomen. Vergelijkingsmateriaal ontbreekt ook in dit geval.

Dezerzijds bestaat evenwel de indruk dat ook in dit gebied sprake is van een zekere stabiliteit, die alleen langzame invloed ondergaat van de natuurlijke successie. Een zekere negatieve beïnvloeding op de gang van zaken door eutrofiering vanuit de landbouwgebieden naast een mogelijk versnelde verlanding van de voormalige grachten lijkt evenwel niet uitgesloten.

III. DE BINNENPOLDER.

Dit gebied dat vrijwel uitsluitend bestaat uit wei- en hooipercelen, omsluit de eerder beschreven eendenkooi. Naast een der paden ligt een smalle singel met o.a. Eik, Wilg spec. en Zwarte els, die in bryologisch opzicht nauwelijks van betekenis zijn. Deze wei- en hooilanden waarvan er een aantal nog in gebruik zijn bij veehouders zijn in alle gevallen begrensd door sloten. [Een omstandigheid die het onderzoek ter plaatse eerder tot 'n lange afstandsmars herschiep. Sloten te diep en/of te breed!]

Vastgesteld werd dat slechts een gering aantal weilanden tekenen van enige verschraling vertoonden. De hier aangetroffen mosflora beperkt zich dan ook vrijwel geheel tot de slootkanten en dan met name van die sloten waar de stroming gering is. Het was dan ook in een dergelijke sloot waarin, vrij massaal zelfs, het zeer zeldzame Kroosmos [*Ricciocarpos natans*] werd aangetroffen. Deze groeiplaats is tot dusver de enig bekende in de regio Midden-Brabant!

Daarnaast werd in een vrij ondiepe sloot/greppel, die slechts ten dele grenst aan het SBB-terrein, het zeldzame Boompjesmos [*Climacium dendroides*] gevonden, dit overigens met een redelijk bestand. Van deze soort wordt aangenomen dat ze niet goed bestand is tegen bemesting. Feit is nu dat de aangrenzende akker in de onderzoeksperiode bemest werd [stalmest]. Bemesting werd overigens ook op de weilanden, wel in eigendom bij het SBB, geconstateerd.

Op de oevers van die sloten waarvan de oevers schuin werden afgegraven [plasvorming], werden tot dusver slechts een gering en dan nog algemeen voorkomende pioniersoorten aangetroffen.

De meest mossoorten rijke delen in dit gebied zijn vooral de greppel- en slootkanten, welke in de onderzoeksperiode vrijwel droog stonden en welke vooral liggen in de Z. en ZW. periferie en langs De Schimmer. Ook hier betreft het vrijwel uitsluitend algemeen voorkomende soorten, maar niet uitgesloten kan worden dat deze gebiedsdelen toekomstig een zekere depotfunctie zullen vervullen.

In de Binnenpolder zijn in totaal 44 bladmossoorten aangetroffen, waaronder 1 Rode Lijst-soort. Daarnaast 7 levermossoorten met daaronder eveneens 1 Rode Lijst-soort.

Met betrekking tot de wijze waarop de ontwikkeling van de betrokken mosflora verliep kan in feite geen gefundeerde stellingname plaatsvinden. Hoewel het aannemelijk is te veronderstellen dat deze zeker in de laatste jaren geen al te grote veranderingen heeft ondergaan. Eerst wanneer verschraling zal worden toegepast, zal met grote waarschijnlijkheid de dynamiek voor wat betreft de soortendiversiteit gaan toenemen.

SAMENVATTING.

In totaal werden binnen de 3 deelgebieden 82 bladmossoorten aangetroffen waaronder 7 Rode Lijst-soorten. Vervolgens nog 14 levermossoorten waarvan er 3 op de Rode Lijst geplaatst zijn.

Deze kunnen voor wat betreft de frequentie van voorkomen in Nederland, gerelateerd aan het Kempens district, als volgt worden ingedeeld:

BLADMOSSEN.

Zeer algemeen voorkomend:	19 soorten.
Algemeen voorkomend:	33 soorten.
Vrij algemeen voorkomend:	12 soorten.
Vrij zeldzaam voorkomend:	8 soorten.
Zeldzaam voorkomend:	7 soorten.
Zeer zeldzaam voorkomend:	3 soorten.

Onder dit totaal van 82 soorten bevinden zich vervolgens 18 soorten die vrijwel uitsluitend als epifyt groeien. Dit illustreert het belang van de aanwezigheid van bijv. Vlier en Wilg spec. als biotoop binnen een natuurgebied.

Daarnaast bevinden er zich 7 soorten onder dit aantal die vrijwel uitsluitend als lithofyt voorkomen, hetgeen dan weer het belang van stenen/betonnen objecten aantoont.

LEVERMOSSEN.

Zeer algemeen voorkomend:	2 soorten.
Algemeen voorkomend:	4 soorten.
Vrij algemeen voorkomend:	3 soorten.
Vrij zeldzaam voorkomend:	2 soorten.
Zeldzaam voorkomend:	1 soort.
Zeer zeldzaam voorkomend:	2 soorten.

Onder dit totaal van 14 levermossoorten bevinden zich vervolgens nog 3 uitgesproken epifyten.

Niet onvermeld mag blijven - elk der deelgebieden draagt middels het voorkomen van unieke dan wel zeer zeldzame mossoorten op een belangrijke wijze bij aan de totale mosflora van Midden-Brabant. Derhalve moeten ze dan ook, tenminste vanuit bryologisch standpunt, als waardevol worden aangemerkt.

Tenslotte, het voorliggende rapport geeft slechts een beschrijving van de huidige situatie. De mosflora kan en zal veranderingen ondergaan. Milieufactoren, de successie en wellicht ook ingrepen [bv. herinrichting] kunnen en zullen hierbij een rol spelen. Het is daarom aanbevelenswaardig om na een periode van minimaal 3 en maximaal 5 jaar een hernieuwde inventarisatie uit te voeren. Met de voorliggende inventarisatie als basis zal het dan mogelijk zijn te bepalen of de ontwikkelingen al of niet gunstig verlopen.

BEHEERSADVIEZEN.

Navolgende adviezen worden gegeven onder de aanname dat het SBB ook in de betrokken gebieden streeft naar een zo groot mogelijke biodiversiteit.

Hierbij is getracht strijdigheden met andere 'natuurbelangen' te vermijden.

Met betrekking tot de realiseerbaarheid dan wel de inpasbaarheid van deze adviezen in het vigerende beleid is het uiteraard en uitsluitend aan het SBB om een standpunt te bepalen.

De mossen maken onbetwist deel uit van de flora. Van de ongeveer 500 in Nederland voorkomende mossoorten is zo'n 50% noodzakelijkerwijs op de Rode Lijst geplaatst. Zodoende vormen zij in feite de meest bedreigde plantengroep, waarvoor het nemen van beschermende maatregelen zeker gerechtvaardigd is. Binnen dit kader dient men evenwel vrijwel uitsluitend biotoopbescherming als zinvol te beschouwen.

DE ADVIEZEN.

I. Met betrekking tot De Voormalige Linie van Den Hout.

De diverse broekbosachtige delen in en naast de verlandende grachten zouden bij voorkeur ongemoeid moeten worden gelaten, vooral die delen waar Wilg en Vlieropslag voorkomen. Die delen van de betrokken grachten waar begroeiing ontbreekt of vrijwel ontbreekt zouden geschoond moeten worden, om zodoende 'vernatting' te bevorderen.

De ZW-zijde van de sloot [op bijgaande kaart gemerkt als "A"], groeiplaats van 2 zeldzame mossoorten, zou bij voorkeur voorzichtig gemaaid moeten worden. Het maaisel vooral niet mechanisch samenschrapen, omdat bij deze werkwijze vaak veel planten als het ware uitgerukt worden.

II. Met betrekking tot de Achterste Kooi.

Het kooibos heeft een zeer open structuur. Dit nu en mede de ligging midden in de polder hebben tot gevolg dat de wind hier als het ware 'vrij spel' heeft. Dit nu weer met als gevolg een sterk [uit]drogend effect. Een lage luchtvochtigheid is zeer nadelig voor vooral de epifytische soorten onder de mossen. Het zou daarom gunstig zijn de bomen en vooral struiken in de periferie [en alleen daar] vooralsnog niet meer te dunnen dan wel te snoeien, teneinde 'n soort windscherm te laten ontstaan. Dit zal ongetwijfeld een gunstig effect hebben op de gemiddelde relatieve luchtvochtigheid in het centrum.

Hoewel genoegzaam bekend is de 'droogte' van het kooibos een bron van zorg.

Wellicht zou het te overwegen zijn om middels te verwerven en te plaatsen wind-watermolens een meer constante watertoevoer te verzekeren. Deze windmolens zouden bovendien het polderlandschapsbeeld meer compleet maken, althans hierin niet misstaan. Daarnaast zou men ze ook als aanvulling op de cultuurhistorische waarde van het gebied kunnen beschouwen.

[Dit idee werd gelanceerd door de heer J. Schets, tijdens een gedachtenuitwisseling over dit probleem, op een der werkdagen in het kooibos.]

III. Met betrekking tot de polder.

Voor wat betreft de wei- en hooilanden kan volstaan worden met daar waar mogelijk c.q. wenselijk, verschraling toe te passen. De soortendiversiteit van de mosflora zal ongetwijfeld een toename laten zien bij toenemende verschraling.

Grote aandacht is wenselijk voor de groeiplaats van het zeer zeldzame Kroosmos [Ricciocarpos natans].

Deze sloot is op bijgaande kaart gekenmerkt met "B".

Teneinde de noodzaak van de voorgestelde maatregelen beter te begrijpen, is het wenselijk de levenscyclus van dit mos enigermate toe te lichten.

Deze plant groeit drijvend op het water dan wel liggend op de oever. Werd tot dusver vrijwel nooit fertiel aangetroffen, dat wil zeggen deze plant komt vrijwel nooit tot geslachtelijke voortplanting. Vermeerdering geschiedt dan ook blijkbaar door middel van afsplitsing der lobben [vegetatief]. In het najaar sterft de plant grotendeels af waarbij slechts een klein deel, als een

soort 'kiem' voor het volgende seizoen intact blijft. Deze plantenresten zinken naar de bodem of blijven hangen in en tussen de wortels van de oeverplanten en doorstaan op die wijze de winterperiode, waarna dan weer een nieuwe cyclus aanvangt.

Welnu - indien deze sloot bv. mechanisch uitgebaggerd zou worden, bestaat een groot risico deze biotoop geheel te vernietigen dan wel ernstig te beschadigen [te decimeren].

Het is derhalve zeer wenselijk dat deze sloot handmatig gemaaid zal worden indien zulks nodig is. Tegen een zg. bosmaaier bestaat evenwel geen bezwaar. Voorts dient ook het maaisel op dusdanige wijze verwijderd te worden dat er zo weinig mogelijk schade aan slootbodem en/of oever ontstaat.

Vervolgens is het eveneens wenselijk de sloot, op bijgaande kaart aangemerkt met "C", met enige omzichtigheid te behandelen. Hierin bevindt zich een fraaie groeiplaats van het Boompjesmos [*Climacium dendroides*].

Deze soort is meerjarig en is redelijk fors te noemen [meestal meerdere centimeters hoog]. Het zou derhalve de voorkeur genieten dat deze, overigens vrij ondiepe sloot niet mechanisch geschoond zou worden. Ook zou het maaien hier niet dieper dan 10 cm boven de grond moeten plaatsvinden en de afvoer van het maaisel zodanig is dat de bodembegroeiing daarvan zo min mogelijk schade van zal ondervinden.

ADVIEZEN VAN ALGEMENE AARD.

Boom/struik-soorten als Populier, Gewone Es, Wilg soorten, Vlier en Iep vormen in Nederland de biotoop bij uitstek voor zeldzame tot zeer zeldzame epifyten onder de mossen. Het is derhalve van belang de van deze soorten aanwezige exemplaren binnen het onderhavige gebied niet te decimeren, beter nog te handhaven, zelfs ten koste van enige inspanning.

Bij eventuele herbebossingsplannen zou men kunnen overwegen deze soorten daarin in grote mate te betrekken.

Binnen het overzicht van de mosflora van het betrokken gebied zijn voldoende argumenten ter onderbouwing van voorgaande stelling.

Een vrijwel identiek betoog zou kunnen gelden voor stenen/betonnen objecten binnen natuurgebieden, van belang voor de lithofyten onder de mossen. Dit substraat draagt in belangrijke mate bij aan de diversiteit van de mossoorten. Derhalve het advies: betonnen/stenen objecten niet uit het gebied verwijderen, ook niet bij bv. buitengebruikstelling, tenzij zulks absoluut noodzakelijk is.

DE BLADMOSFLORA VAN DE BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN, DE ACHTERSTE KOOI EN DE VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

1. *Amblystegium riparium* (Hedw.) Schimp.
BEEK PLUISDRAADMOS - BEEKMOS.

Een meerjarig mos dat vooral op vochtige tot natte plaatsen voorkomt en daar dan op allerlei substraten aangetroffen kan worden; verdraagt zelfs inundatie. Deze soort is landelijk gezien zeer algemeen.

Dit mos werd in alle delen van het onderzochte gebied aangetroffen, het meest evenwel in de broekbosachtige delen van de Voormalige Linie van Den Hout.

2. *Amblystegium serpens* (Hedw.) Schimp.
GEWOON PLUISDRAADMOS.

Een in geheel Nederland algemeen voorkomende mossoort, die in de kustgebieden vaak terrestrisch en meer in het binnenland veelal zowel epifytisch als lithofytisch groeit.

Dit mos werd zowel in de Achterste Kooi als in de Voormalige Linie van Den Hout meerdere malen aangetroffen en dit op vlierstruiken en Wilg spec.

3. *Atrichum undulatum* (Hedw.) P. Beauv.
GROOT RIMPELMOS.

Een forse, meerjarige en zodenvormende mossoort, die in geheel Nederland zeer algemeen voorkomt. Groeit op allerlei grondsubstraten, die bij voorkeur niet al te droog en niet al te open zijn.

Deze soort werd in alle delen van het onderzochte gebied rijkelijk aangetroffen, dit eveneens op de toch meer open slootranden van het polderdeel.

4. *Aulacomnium androgynum* (Hedw.) Schwagr.
GEWOON KNOPJESMOS.

Een onverwisselbare mossoort met veelal kenmerkende schijnkapselstelen waarop een bolvormig hoopje broedkorrels aanwezig is. Dit mos groeit vooral op dood en levend hout, soms ook op grof strooisel. Is landelijk gezien een algemeen voorkomende soort.

Vooraf in de Achterste Kooi werd deze soort rijkelijk aangetroffen, daarnaast ook in de Voormalige Linie van Den Hout.

5. *Barbula convoluta* Hedw.
GEWOON SMARAGDSTEELTJE.

Dit mos komt in Nederland algemeen tot vrij algemeen voor, in het Duin- en Fluviaal district zelfs zeer algemeen. Groeit bij voorkeur op veen, leem of gemengde zandgronden. Veelal op ruide-ale plaatsen en langs bv. paden.

In het onderzochte gebied werd deze soort hier en daar, en dan vrijwel uitsluitend langs de paden/wegen [middenberm Schimmer] aangetroffen en dit zeker niet massaal.

6. *Barbula unguiculata* Hedw.
KLEI SMARAGDSTEELTJE.

Deze soort komt in Nederland algemeen voor, in de kleigebieden zelfs zeer algemeen. Groeit vrijwel uitsluitend op klei, kleihoudend zand en leem. Ook op sterk verweerde baksteen en cement. Meer in het 'binnenland' beperkt dit mos zich voor wat betreft het voorkomen tot dit soort substraat. De aangetroffen groeiplaats in het onderzochte gebied beperkt zich tot een klein met fijn baksteenpuin verhard deel van een pad [Schimmer].

7. *Brachythecium albicans* (Hedw.) Schimp.
BLEEK DIKKOPMOS.

Deze mossoort verkiest zandgronden als standplaats en is in het overgrote deel van Nederland algemeen. Groeit vooral op open plaatsen zoals bv. wegbermen. Dit mos werd in elk deel van

het onderzochte gebied aangetroffen, dit evenwel uitsluitend langs de paden/wegen en vooral dan in het zogenaamde polderdeel.

8. *Brachythecium mildeanum* (Schimp.) Schimp. ex Milde.
KWELMOERAS-DIKKOPMOS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

Dit mos dat landelijk gezien vrij zeldzaam is in het Duin-, Fluviaal-, Hafdistrict en langs het zg. IJsselmeer, komt daarbuiten vrijwel alleen voor in klei-, leem- en steengroeven en is zodoende in die streken zeldzaam.

Deze soort werd, in zeer bescheiden omvang, op een tweetal plaatsen in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen [zuidelijk deel], dit op een slootkant waar overigens ook sprake was van duidelijke kwel. Betrokken sloot betreft tevens de groeiplaats van het Elzenmos, een eveneens zeldzame mossoort.

9. *Brachythecium reflexum* (Starke) Schimp.
GEKROMD DIKKOPMOS.

Deze mossoort die in 1962 voor het eerst in Nederland werd aangetroffen, is inmiddels in een beperkt gebied plaatselijk algemeen; komt daarnaast zeer verspreid voor en moet zodoende over het algemeen als zeldzaam worden beschouwd. Komt in Nederland uitsluitend als epifyt voor en groeit vooral op Wilg spec. Dit dan weer vooral in hakhoutbosjes en grienden.

Dit mos werd slechts eenmaal en in bescheiden omvang aangetroffen in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout.

10. *Brachythecium rutabulum* (Hedw.) Schimp.
GEWOON DIKKOPMOS.

Dit in verschijningsvorm zeer variabele mos kan zowel terrestrisch als epifytisch en lithofytisch worden aangetroffen. Is bestand tegen tijdelijke inundatie. Dit is tevens een van die mossoorten die in het proces van de successie andere mossoorten kan en zal verdringen. Is landelijk gezien een zeer algemeen voorkomende soort hetgeen ook in de onderzochte gebieden het geval is.

11. *Brachythecium salebrosum* (Web. et Mohr.) Schimp.
GLAD DIKKOPMOS.

Een in het midden en zuid-oosten van Nederland algemeen voorkomende mossoort; vrij algemeen in het Kempens- en Fluviaal district en daarbuiten zeldzaam tot ontbrekend. Groeit vooral op dood hout en daarnaast op wilg spec. Zelden op andere substraten.

Dit mos werd op enige plaatsen in de Achterste Kooi en in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen, waarbij in een geval op een vlierstruik.

12. *Brachythecium velutinum* (Hedw.) Schimp.
ZACHT DIKKOPMOS - FLUWEELMOS.

Deze mossoort is in het oostelijk deel van Nederland algemeen, maar niet talrijk en in het westelijk deel zeldzaam. Kan op allerlei substraten aangetroffen worden maar meestal epifytisch en dan voornamelijk in meer broekbosachtige omgeving.

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen en wel op een vlierstruik in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout.

13. *Bryum argenteum* Hedw.
ZILVER KNIKMOS - ZILVERMOS.

Een landelijk zeer algemeen voorkomende mossoort, die op ruderaal plaatsen, langs wegranden en zelfs tussen straatklinkers aangetroffen kan worden. Daarnaast ook op muren, daken en beton. Incidenteel zelfs op levende bomen.

Dit mos werd dan ook in alle onderzochte deelgebieden aangetroffen, in het zogenaamde polderdeel zelfs op enige slootkanten.

14. *Bryum barnesii* Wood ex Schimp.
GEEL KORRELTJES-KNIKMOS.

Landelijk gezien een eveneens zeer algemeen voorkomende soort, die vaak verschijnt in de zogenaamde 'menselijke omgeving'; op pas omgezette gronden e.d.

Deze soort werd in alle delen van het onderzochte gebied aangetroffen. Voor wat betreft de Voormalige Linie van Den Hout en de Achterste Kooi was dit het geval op en langs de toegangspaden; in het polderdeel ook langs geschoonde sloten en greppels.

15. *Bryum caespititium* Hedw.
ZODE KNIKMOS.

Dit mos dat landelijk gezien algemeen is groeit vooral als pionier op verse vergravingen en ruderaal plaatsen op diverse grondsoorten.

Deze soort werd alleen in het zogenaamde polderdeel aangetroffen en wel op een recent geschoonde greppelwand.

16. *Bryum capillare* Hedw.
GEDRAAID KNIKMOS.

Deze mossoort die in de duingebieden vooral terrestrisch groeit, komt meer het binnenland in als epifyt en lithofyt voor. Groeit hier dan vooral op bomen met een wat ruwere schors en op muren, daken en objecten van beton.

Dit mos werd zowel in de Achterste Kooi als in de broekbosachtige delen van de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen.

17. *Bryum pallens* (Brid.) Rohl.
ROOD KNIKMOS.

Deze soort is vrij algemeen in het Wadden district; zeldzaam in het Fluviaal- en Hafdistrict en vrij zeldzaam in de overige delen van Nederland. Heeft een voorkeur voor vochtig kalkrijk zand als groeiplaats.

Dit mos werd op een tweetal plaatsen in het zogenaamde polderdeel aangetroffen, dit steeds op recent geschoonde greppel/slootkanten.

18. *Bryum pseudotriquetrum* (Hedw.) Gaertn., Meyer et Scherb.
VEENKNIKMOS.

Dit mos is algemeen in het Wadden district en vrij algemeen in de overige districten van Nederland. Groeit vooral op vochtige tot natte plaatsen op humeuze of venige substraten, in terreindepressies van bv. blauwgraslanden e.d. Daarnaast ook veel op muren/beton van bv. beekbeschoeiingen en op molmend hout.

Deze soort werd op enige plaatsen in het polderdeel aangetroffen, hier steeds op slootkanten tussen de overige begroeiing.

19. *Bryum rubens* Mitt.
ROOD KNOLLETJES-KNIKMOS.

Deze mossoort is zeer algemeen in het Fluviaal- en Krijtdistrict. In de overige districten algemeen. Het is een pionier op arme open bodems, zoals die bij toenemende verschraling meer en meer voorhanden zullen zijn in het zogenaamde polderdeel.

Dit mos werd toch slechts eenmaal aangetroffen en wel in de Voormalige Linie van Den Hout en hier dan weer aan de rand van een schraal graslandje.

20. *Calliergon cordifolium* (Hedw.) Kindb.
HARTBLADIG NERF-PUNT MOS.

Een mossoort die in het Kempens district algemeen is en die bij voorkeur groeit in een natte omgeving van bv. broekbossen, schraalgraslanden e.d.

Deze soort werd in alle delen van het onderzochte gebied aangetroffen, dit evenwel in eerder matige hoeveelheden. Gezien de omstandigheden van het betrokken gebied, en zeker in vergelijking met dergelijke gebieden elders in de regio, lijkt deze soort hier nog in opmars te zijn.

21. *Calliergonella cuspidata* (Hedw.) Loeske.

GEWOON PUNTMOS.

Overall in Nederland algemeen. Komt vooral voor in vochtige tot natte omgeving van broekbossen, grienden, schraalgraslanden, e.d.

Deze soort werd in alle deelgebieden vrij rijkelijk aangetroffen en is daarmee een der best vertegenwoordigde mossoorten binnen het onderzochte gebied.

22. *Campylium polygamum* (Schimp.) J.Lange et C.Jens.

GEWOON GOUDMOS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

Dit mos is voor wat betreft het Kempens district vrij zeldzaam. Groeit vooral op permanent nat zand, ook wel in mospakketten en van hieruit soms overgaand op rietstengels of stukken hout.

Deze soort werd op een tweetal plaatsen binnen de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen. Dit in een verlandende gracht en groeiende op resp. kleine boomstompen en een biezenpol. In beide gevallen met een vrij bescheiden omvang.

23. *Campylopus flexuosus* (Hedw.) Brid.

BOS KRONKELSTEELTJE.

Deze mossoort is in het grootste deel van Nederland algemeen, zo ook in het Kempens district. Groeit vooral op arme humusbodems in lichte bossen en op heidevelden. Kan ook worden aangetroffen op boomvoeten en molmend hout.

Dit mos zowel in de Achterste Kooi als in de bosdelen van de Voormalige Linie van Den Hout regelmatig aangetroffen.

24. *Campylopus introflexus* (Hedw.) Brid.

GRIJS KRONKELSTEELTJE - CACTUSMOS.

Deze vrij karakteristieke mossoort heeft zich sedert 1961 bijzonder snel over Nederland verspreid. Is hier nu met uitzondering van het Fluviaal- en Hafdistrict, waar het nog vrij zeldzaam is, overall algemeen tot zeer algemeen.

Groeit vooral op lichtrijk, goed gedraineerd zand en/of lemig zand. Kan evenwel ook worden aangetroffen op molmend hout, op rieten daken, op beton/muren en incidenteel zelfs als epifyt op boomstammen.

Dit mos is dan ook, bijna vanzelfsprekend, binnen de onderzochte delen goed vertegenwoordigd.

25. *Campylopus pyriformis* (K.F. Schultz) Brid.

GEWOON KRONKELSTEELTJE - BREEKBLAADJE.

Deze ten gevolge van de meestal vele los op de zoden liggende broedblaadjes [vandaar de naam 'Breekblaadje'] gemakkelijk te herkennen mossoort, is alleen in het Fluviaal district zeldzaam; elders algemeen.

Groeit vooral op vast strooisel, turf en zure humeuze grond. Veel op heidevelden, langs venetjes, op greppelwanden en op boomstronken.

Dit mos werd in alle deelgebieden aangetroffen, maar in tegenstelling tot elders in de regio, eerder aan de matige kant.

26. *Ceratodon purpureus* (Hedw.) Brid.

PURPERSTEELTJE.

Dit in het gehele land zeer algemeen voorkomende mos kan aangetroffen worden op zeer uiteenlopende standplaatsen, waaronder ook de zogenaamde 'menselijke omgeving'. Groeit op een rijk scala van substraten welke zowel terrestrisch, lithofytisch als epifytisch kunnen zijn.

Deze soort werd binnen het onderzochte gebied vrij rijkelijk aangetroffen en dit tevens onder omstandigheden die aan het hiervoor gestelde voldoen.

27. *Climacium dendroides* (Hedw.) Web. et Mohr.

BOOMPJESMOS.

Dit zeer karakteristieke mos is in geheel Nederland vrij algemeen. Vroeger waarschijnlijk veel algemener, maar waarschijnlijk door bemesting sterk achteruit gegaan. Groeit vooral op open tot min of meer beschaduwde, meestal vochtige tot natte, humeuze zandgrond en veen. Soms op klei of leem. Vooral in onbemeste hooilanden, moerassen, vochtige bosjes en duingraslanden.

Dit mos werd alleen in het polderdeel aangetroffen, hier slechts in een vrij ondiepe sloot/greppel tussen een akker en een weiland. De groeiplaatsen [meerdere] hier, betrof goed ontwikkelde planten met veelal de kenmerkende 'boomvorm'.

28. *Cryphaea heteromalla* (Hedw.) Mohr.

VLIERMOS.

Rode Lijst-soort cat. 2.

Deze mossoort was in het verleden al aan de zeldzame kant, maar is in de achterliggende decennia sterk achteruit gegaan t.g.v. milieufactoren [luchtverontreiniging]. De soort is momenteel zeer zeldzaam en beperkt zich in het voorkomen tot een gering aantal plaatsen en groeit daarbij vrijwel uitsluitend op Vlier!

Dit mos werd aangetroffen [op Vlier] in een der broekbosachtige delen van de Voormalige Linie van Den Hout. De betrokken plant [slechts een!] had in dit geval redelijke afmetingen en was bovendien fertiel.

Het feit dat ook hier slechts een plant werd aangetroffen komt overeen met de vondsten welke in andere natuurterreinen in de regio gedaan werden [zeer weinig]; in alle gevallen een, hoogstens twee planten die bovendien meestal klein tot zeer klein van omvang waren.

29. *Dicranella cerviculata* (Hedw.) Schimp.

KROP PLUISJESMOS.

Dit mos is in het grootste deel van Nederland, waaronder het Kempens district, vrij algemeen. Groeit bij voorkeur op veen, venig zand, lemig zand en permanent vochtig zand [zoals bv. oevers van vennen, poelen e.d.].

Hoewel dit soort biotoop, met name in het polderdeel, redelijk voorhanden is, werd deze soort toch slechts eenmaal aangetroffen en wel op een slootkant in de trapgaten van rundvee! [Betrokken weiland is nog in gebruik bij veehouders.]

30. *Dicranella heteromalla* (Hedw.) Schimp.

GEWOON PLUISJESMOS.

Deze mossoort is in Nederland voor wat betreft de zandgronden zeer algemeen; elders vrij algemeen. Groeit bij voorkeur op greppel- en slootkanten, daarnaast op boswallepjes en ook wel op boomvoeten.

Dit mos werd in alle deelgebieden met redelijke tot grote bestanden aangetroffen.

31. *Dicranoweisia cirrata* (Hedw.) Lindb. ex Milde.

GEWOON SIKKELSTERRETJE.

Een in het gehele land algemeen voorkomende mossoort, die vrijwel uitsluitend op bomen met een wat ruwere schors groeit. Dit zowel in bosachtige omgeving als op meer vrijstaande exemplaren zoals bv. langs wegen, e.d.

Dit mos werd vooral in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen, ook in de Achterste Kooi en zelfs op enige van de weinige bomen die in het polderdeel staan.

32. *Dicranum montanum* Hedw.
BOSSIG GAFFELTANDMOS.

Een mossoort die landelijk gezien plaatselijk algemeen is op de Veluwe. Elders zeldzaam tot vrij zeldzaam is, maar wel uitbreidende. [Inmiddels is vastgesteld dat deze soort ook in het Ulvenhoutsche Bosch zeer algemeen is]. Groeit als epifyt vrijwel uitsluitend op Eik, Berk en Beuk. Dit mos werd zowel in de Achterste Kooi als in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen. In beide gevallen echter in een zeer bescheiden omvang.

33. *Dicranum scoparium* Hedw.s.l.
GEWOON GAFFELTANDMOS.

Dit mos is alleen in het Haf- en Fluviatiel district vrij zeldzaam; in de overige delen van Nederland algemeen. Groeit bij voorkeur op enigermate beschaduwde humeuze zandgronden, daarnaast ook op boomvoeten en op molmend hout.

Deze soort werd in de Achterste Kooi [in bescheiden omvang op een boomvoet] en vrij rijkelijk in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen.

Hoewel van deze soort enige variëteiten beschreven zijn is daaraan geen nadere aandacht geschonken.

34. *Dicranum tauricum* Sap.
BROS GAFFELTANDMOS.

Deze soort, die voor het eerst in 1950 in Nederland is waargenomen, is voor wat betreft het Kempens district zeldzaam.

Groeit vrijwel uitsluitend op Eik, op de voet, soms stam of de dikkere takken daarvan.

Dit mos werd tot dusver in Nederland nog nooit fertiel aangetroffen, terwijl ook in het buitenland kapsels niet algemeen blijken te zijn. Derhalve moet aangenomen worden dat de verspreiding uitsluitend tot stand komt door bladfragmenten, die als 'broedblaadjes' fungeren.

Ondanks voorgaande heeft deze soort toch zowel de Achterste Kooi als de Voormalige Linie van Den Hout weten te bereiken, want op beide locaties werd dit mos, weliswaar in zeer bescheiden omvang nl. 1 plant, aangetroffen.

35. *Drepanocladus aduncus* (Hedw.) Warnst.
GEWOON SIKKELMOS.

Dit mos is zeldzaam in het Krijtdistrict, vrij zeldzaam in het Drents-, Subcentreuroop-, Gelders- en Kempens district. Daarbuiten algemeen. Het is een soort van vochtige tot natte milieu's, die niet te sterk eutroof zijn; groeit vooral in moerassige omgeving.

Deze soort werd in eerder bescheiden hoeveelheid aangetroffen op enige plaatsen in de Voormalige Linie van Den Hout en eenmaal op een slootkant in het polderdeel.

36. *Drepanocladus fluitans* (Hedw.) Warnst.
VEN SIKKELMOS.

Deze soort is algemeen in het Drents-, Gelders-, Subcentreuroop- en Kempens district. Niet bekend uit de overige districten. Het is eveneens een mos van vochtige tot natte plaatsen welke min of meer identiek zijn aan die van de voorgaande soort. Komt vaak voor [soms massaal] op/aan oevers van eutrofiërende vennen en zou zodoende als indicator kunnen worden opgevat.

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen op een slootkant in de Voormalige Linie van Den Hout.

37. *Drepanocladus uncinatus* (Hedw.) Warnst.
GEPLOOID SIKKELMOS.

Dit mos moet voor het Kempens district als vrij zeldzaam worden aangemerkt. Het groeit op zeer uiteenlopende substraten en dit tevens in een breed scala van biotopen.

Deze soort werd slechts eenmaal aangetroffen, in dit geval als epifyt op een Wilg spec. in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout.

Opgemerkt moet worden dat deze vondst de tweede is tot dusver in de regio Midden-Brabant!

38. *Eurhynchium praelongum* (Hedw.) Schimp. quod.nom.

FIJN SNAVELMOS - FIJN LADDERMOS.

Landelijk gezien een zeer algemeen voorkomende mossoort, die zowel terrestrisch, epifytisch als lithofytisch kan worden aangetroffen en dit dan in nogal uiteenlopende biotopen.

Deze soort werd in alle delen van het onderhavige gebied vrij rijkelijk aangetroffen.

39. *Eurhynchium striatum* (Hedw.) Schimp.

GEPLOOID SNAVELMOS - PLOOIBLADMOS.

Deze soort is voor wat betreft het Kempens district algemeen. Verkiest vooral een standplaats op voedselrijke en kalkhoudende, niet al te droge gronden.

Dit mos werd zowel in de Achterste Kooi als in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen.

Op beide locaties evenwel in nogal bescheiden bestanden.

40. *Funaria hygrometrica* Hedw.

GEWOON KRULMOS.

Deze mossoort is in geheel Nederland zeer algemeen, vooral daar waar zogenaamde 'menselijke activiteiten' hebben plaatsgevonden. Groeit dus vooral op recent omgezette gronden, op baggermateriaal uit sloten, e.d.

Gezien het feit dat dit soort biotopen nogal veelvuldig voorhanden zijn, zal het niet bevreemden dat deze soort hier rijkelijk aanwezig is, en dat toekomstig ook wel zal blijven.

41. *Grimmia pulvinata* (Hedw.) J.E. Smith.

GEWOON MUISJESMOS.

Een in geheel Nederland algemeen tot zeer algemene mossoort, die vrijwel uitsluitend lithofytisch groeit. In natuurgebieden soms evenwel ook wel als epifyt kan worden aangetroffen.

Op stenen dan wel betonnen objecten binnen het onderzochte gebied werd dit mos meerdere malen aangetroffen, zelfs eenmaal als epifyt in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout.

42. *Herzogiella seligeri* (Brid.) Iwats.

GEKLAUWD PRONKMOS.

Een mossoort die voor het Kempens district als vrij zeldzaam moet worden beschouwd. Groeit bij voorkeur op molmende boomstompen of op de onderstam van Eiken.

Deze soort werd zowel in de Achterste Kooi als in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen. Op beide plaatsen echter in zeer bescheiden omvang.

43. *Homalothecium sericeum* (Hedw.) Schimp.

GEWOON ZIJDEMOS.

Dit mos is algemeen in het Midden-Nederlandse deel van het Fluviaal district, in het Gelders district, in de kalkrijke duinen en in Z. Limburg. Daarnaast nog in het Friese deel van het Hafdistrict. Daarbuiten zeldzaam.

Groeit op allerlei steensubstraten, daarnaast ook op bomen, vooral dan op wilg spec., es, iep en vlier.

Deze soort werd slechts eenmaal op een betonnen putdeksel, aanwezig binnen 'n bosdeel van de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen.

[Dit soort gevallen illustreren het belang van stenen/betonnen objecten binnen natuurterreinen.]

44. *Hypnum cupressiforme* Hedw. s.l.

GEWOON KLAUWTJESMOS.

Een in geheel Nederland zeer algemeen voorkomende mossoort. Groeit vooral op bomen, houtstrooisel, e.d., daarnaast ook gewoon op de grond [duinen] en op steen/beton.

Dit mos is in het gehele gebied rijkelijk vertegenwoordigd.

Van deze soort zijn 12 variëteiten beschreven, en hoewel niet nadrukkelijk onderzocht, kan gesteld worden dat zeker een van deze variëteiten, nl. filiforme, aanwezig is binnen een bosdeel van de Voormalige Linie van Den Hout.

Voorts behoort deze soort tot die mossen welke andere in het proces van de successie kunnen verdringen; is zelfs mogelijk de krachtigste in dit opzicht.

45. *Hypnum jutlandicum* Holmen et Warncke.

HEIDE KLAUWTJESMOS.

Deze oppervlakkig gezien nauwelijks van de voorgaande soort te onderscheiden mossoort is algemeen tot zeer algemeen in het grootste deel van Nederland. Alleen in het Haf- en Fluviaal district zeldzaam en nog niet aangetroffen in Z. Limburg.

Is vooral een mossoort van voedselarme zandgronden.

Dit mos werd aangetroffen in de Voormalige Linie van Den Hout en voorts ook op een greppelkant langs "De Schimmer". Is al met al niet al te rijk aanwezig.

46. *Isoetecium myosuroides* Brid.

KNIKKEND PALMPJESMOS.

Deze soort moet voor wat betreft het Kempens district als vrij zeldzaam worden beschouwd. Groeit als epifyt vooral op Eik en Vlier.

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen en wel in de Achterste Kooi op de stam van 'n Eik. Opgemerkt dient te worden dat deze groeiplaats een van het toch eerder geringe aantal is in de regio Midden Brabant.

47. *Leptobryum pyriforme* (Hedw.) Wils.

SLANKMOS.

Dit mos is op de zg. zandgronden van Nederland algemeen. Het is een eenjarige pionier op vochtige tot natte ruderaal plaatsen, open sloot- en greppelkanten, e.d.

Deze soort werd alleen in het polderdeel aangetroffen, op enige slootkanten en in trapgaten van rundvee.

48. *Leskea polycarpa* Hedw.

UITERWAARDMOS.

Deze mossoort is algemeen in het Fluviaal district, komt daarbuiten verspreid voor, maar ontbreekt in het Hafdistrict. Groeit vooral op bomen, maar kan daarnaast ook op steen [dijken] worden aangetroffen.

Dit mos werd tweemaal aangetroffen [klein bestand] in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout; in beide gevallen op Vlier.

49. *Mnium hornum* Hedw.

GEWOON STERREMOS.

Is landelijk gezien een zeer algemene soort, die vrijwel uitsluitend voorkomt op zure standplaatsen, die bij voorkeur beschaduwde en niet al te droog zijn.

Dit mos werd in vrij grote hoeveelheden aangetroffen in zowel de Achterste Kooi als in bosdelen van de Voormalige Linie van Den Hout. Ontbreekt vooralsnog in het polderdeel, maar zal hier vrijwel zeker te zijner tijd acte de présence geven.

50. *Orthodontium lineare* Schwagr.

GEELSTEELTJE.

Is op de zandgronden en in de kuststreek van Nederland algemeen. Groeit vooral op bomen [voet en onderstam] met een wat ruwe en zure schors [Den, Berk, Eik]. Ook vaak aan te treffen op molmende boomstompen, vooral die van naaldbomen.

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen en wel op een wat hoger gelegen bosdeel van de Voormalige Linie van Den Hout. Binnen het onderzochte gebied moet deze soort derhalve als

zeldzaam worden aangemerkt, terwijl het elders in de regio zeker algemeen moet worden beschouwd!

51. *Orthotrichum affine* Schrad. ex Brid.

GEWONE HAARMUTS.

Deze mossoort kan in geheel Nederland aangetroffen worden, maar vrijwel steeds beperkt tot kleine planten en in kleine hoeveelheden. Groeit vooral op Iep, Populier, Vlier en Wilg spec. Kan incidenteel ook als lithofyt worden aangetroffen.

Dit mos werd enige malen aangetroffen in zowel de Achterste Kooi als in de broekbosdelen van de Voormalige Linie van Den Hout. De 'biotoopboom' was in alle gevallen Vlier of Wilg.

52. *Orthotrichum anomalum* Hedw.

GESTEELDE HAARMUTS.

Dit mos kan eveneens overal in Nederland, behalve in het Waddendistrict, worden aangetroffen. Het is een uitgesproken lithofyt, die zowel op droge als meer vochtige standplaatsen aangetroffen kan worden.

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen en wel in het zogenaamde polderdeel, hier op het grof beton van een 'sluisje/duiker'.

53. *Orthotrichum diaphanum* Brid.

GRIJZE HAARMUTS.

Een algemeen voorkomende soort in het gehele land. Groeit vooral op kalkhoudende steenstraten, maar kan evengoed als epifyt op bomen worden aangetroffen, vooral dan op Iep, Populier, Vlier en Wilg spec.

Deze soort werd aangetroffen in de Achterste Kooi [op Vlier] en in diverse delen van de Voormalige Linie van Den Hout, hier zowel op Vlier als Wilg. Binnen het onderzochte gebied ontbreekt de soort vooralsnog op steensubstraat.

54. *Orthotrichum lyellii* Hook et Tayl.

BROEDKNOP HAARMUTS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

Dit mos kan met uitzondering van het Z.O. van het land overal aangetroffen worden, maar moet toch als zeldzaam worden beschouwd. [De soort heeft waarschijnlijk veel te lijden (gehad) van luchtverontreiniging]. Het is een uitgesproken epifyt, die incidenteel ook op steensubstraat aangetroffen werd. In de regio Midden-Brabant [zeer beperkt aantal groeiplaatsen] werd dit mos tot dusver altijd aangetroffen in een broekbosachtig milieu, hier dan vrijwel steeds op Vlier.

Deze soort werd slechts eenmaal aangetroffen en wel in de Achterste Kooi en nu verrassenderwijs op de stam van een Eik.

55. *Philonotis fontana* (Hedw.) Brid.

BEEK STAARTJESMOS.

Voor wat betreft het Kempens district is deze mossoort vrij algemeen. Het is een mos dat vochtige tot natte standplaatsen verkiest. Voor wat betreft het onderzochte gebied zijn hier daarbij sloot- en greppelkanten, zeker daar waar sprake is van kwel of doorsijpelend grondwater favoriet. De groeiplaatsen van dit mos beperken zich evenwel tot het polderdeel.

56. *Physcomitrium pyriforme* (Hedw.) Brid.

GEWOON KNIKKERTJESMOS.

Deze mossoort moet voor wat betreft het Kempens district als vrij algemeen worden beschouwd. Groeit bij voorkeur op verse voedselrijke gronden, vooral op sloot-, greppel- en beekkanten, in drooggevallen poelen, op baggermateriaal uit sloten, e.d.

Het zal zeker niet verwonderen dat dit mos, met name in het polderdeel rijkelijk werd aangetroffen.

57. *Plagiomnium affine* (Bland.) T.Kop.

RONDBLADIG BOOGSTERREMOS.

Landelijk gezien is dit een vrij algemeen voorkomende mossoort, die kan worden aangetroffen op diverse grondsoorten en in biotopen die kunnen variëren van vochtig tot nat, beschaduwde broekbos tot open en meer droog schraalgrasland.

In weerwil met de toch kennelijke geringe kieskeurigheid van deze soort werd het toch slechts eenmaal aangetroffen en wel in de Achterste Kooi en dit bovendien in een vrij klein bestand. Omdat deze soort zelden tot nooit fertiel is en vermeerdering derhalve vrijwel uitsluitend tot stand moet komen door 'uitlopers', al uitbreiding slechts langzaam verlopen.

58. *Plagiomnium undulatum* (Hedw.) T.Kop.

GERIMPELD BOOGSTERREMOS.

Deze soort is algemeen in het Duin-, Krijt- en Fluviaal district; vrij algemeen elders en alleen in het Waddendistrict zeldzaam. Groeit vooral in lichte en nogal vochtige bossen op voedselrijke gronden.

Ook deze soort werd alleen in de Achterste Kooi aangetroffen, dit op de zijkant van een der 'vangpijpen'! Ook het bestand van dit mos was zeer gering en voor wat betreft uitbreiding is ook hier hetzelfde als voor de voorgaande soort van toepassing. Het is hier dus zaak de groeiplaats zo mogelijk niet te verstoren.

59. *Plagiothecium curvifolium* Schlieph. ex Limpr.

GEKLAUWD PLATMOS.

Dit mos is algemeen op de zogenaamde zandgronden van Nederland, daarbuiten zeldzaam tot ontbrekend. Groeit bij voorkeur in naaldbossen. Daarnaast ook in loofbossen, maar dan vooral op strooisel.

Deze soort werd een aantal malen aangetroffen zowel in de Achterste Kooi als in de Voormalige Linie van Den Hout.

60. *Plagiothecium denticulatum* (Hedw.) Schimp.

GLANZEND PLATMOS.

61. *Plagiothecium denticulatum* var. *denticulatum*.

GLANZEND PLATMOS.

62. *Plagiothecium denticulatum* var. *undulatum* Ruthe ex Geh.

GLANZEND PLATMOS.

Landelijk gezien zijn deze soorten algemeen op de zogenaamde zandgronden, in de veengebieden en in de IJsselmeerpolders. Vrij zeldzaam in het Duin-, Wadden- en Fluviaal district. Voorts zeldzaam in de kleigebieden van het Hafdistrict. Groeien vooral in matig droge tot vochtige naald- en loofbossen, hier op neutraal tot zeer zuur humus of humeuze grond.

Het lijkt dat de variëteit *denticulatum* hierbij de minst kieskeurige is, terwijl de variëteit *undulatum* vrijwel steeds werd aangetroffen op vochtige tot natte standplaatsen.

Dit mos inclusief de variëteiten werd in alle delen van het onderhavige gebied aangetroffen, waarbij de var. *undulatum* duidelijk in de meerderheid was.

63. *Plagiothecium laetum* Schimp.

KLEIN PLATMOS.

Deze soort is algemeen op de zandgronden van Nederland, daarbuiten zeldzaam tot ontbrekend. Groeit voornamelijk op de voet van naald- en loofbomen met een zure schors.

Dit mos werd aangetroffen in de Achterste Kooi en in de Voormalige Linie van Den Hout, waar het in hoofdzaak op de voet van Eik werd gevonden en dit in redelijke bestanden.

64. *Plagiothecium nemorale* (Mitt.) Jaeg.

GROOT PLATMOS.

Landelijk gezien algemeen op de zandgronden, in het Fluviaal district en in de duinen. Vrij algemeen in de veengebieden van het Hafdistrict en elders zeldzaam. Groeit vooral op humeuze grond van greppel- en slootkanten.

Deze soort beperkt zich in het onderhavige gebied tot de Achterste Kooi en de Voormalige Linie van Den Hout, waar het eerder spaarzaam werd aangetroffen.

65. *Pohlia nutans* (Hedw.) Lindb.

GEWOON PEERMOS.

Dit mos is algemeen op de zandgronden, de kalkarme duinen en de veengebieden van het Hafdistrict. Daarbuiten vrij zeldzaam tot ontbrekend. Groeit op nogal uiteenlopende standplaatsen.

Werd in alle deelgebieden van het onderhavige terrein aangetroffen, waarbij het meest frequent in de Voormalige Linie van Den Hout.

66. *Polytrichum commune* Hedw.

GEWOON HAARMOS.

Een algemeen voorkomende mossoort op de zandgronden en in het Waddendistrict. Daarbuiten zeldzaam. Groeit bij voorkeur op wat vochtiger, zure en voedselarme plaatsen.

Deze soort werd zowel in de Achterste Kooi [rond de centrale plas] als in het polderdeel aangetroffen, hier voornamelijk aan de zuidrand in greppels/sloten.

67. *Polytrichum formosum* Hedw.

FRAAI HAARMOS.

Deze op het oog niet van de vorige soort te onderscheiden mossoort is eveneens algemeen op de zandgronden, vrij algemeen in het Duin- en Waddendistrict en daarbuiten zeldzaam. Dit mos verkiest in tegenstelling tot de voorgaande een veelal wat drogere standplaats.

Dit mos werd in alle delen van het onderhavige gebied aangetroffen, waarbij het evenwel in de Voormalige Linie van Den Hout wel het best vertegenwoordigd is.

68. *Polytrichum juniperinum* Hedw.

ZAND HAARMOS.

Dit mos is vrij algemeen in het Haf- en Fluviaal district, elders algemeen. Groeit vooral op droog tot vochtig kalkarm zand, lemig zand, e.d.

Deze soort werd aangetroffen in het polderdeel [voornamelijk zuidrand] en in de Voormalige Linie van Den Hout [hier voornamelijk langs de noordrand]. Ontbreekt in de Achterste Kooi.

69. *Polytrichum longisetum* Swartz ex Brid.

GERAND HAARMOS.

Landelijk gezien is deze soort vrij algemeen op de zandgronden en in de Noordoostpolder, vrij zeldzaam in het haf- en Duindistrict en elders zeldzaam. Groeit vooral op lichte plaatsen op vrij droog veen, zandig veen en vochtige zure naald- of bladhumus. Soms ook wel op dood hout [boomstompen].

Deze soort werd in alle delen van het onderhavige gebied aangetroffen. De vertegenwoordiging van deze soort in de Achterste Kooi is hierbij de meest rijke in de gehele regio, waarbij het dan tevens planten betreft waarbij de soortkenmerken zeer duidelijk aanwezig zijn. [Met name een zeer brede bladzoom].

70. *Polytrichum piliferum* Hedw.

RUIG HAARMOS.

Deze soort is vrij algemeen in het Haf- en Fluviaal district en algemeen in de overige districten. Groeit vooral op droog tot vochtig kalkarm zand, zandige leem, e.d. Dit voornamelijk op open standplaatsen.

Dit mos werd alleen aangetroffen in de Voormalige Linie van Den Hout, hier op de grens met de parkeerplaats aan de autosnelweg. Hier evenwel vrij ruim voorhanden.

71. *Pseudoscleropodium purum* (Hedw.) Fleisch. ex Broth.
GROOT LADDERMOS.

Dit mos is algemeen tot zeer algemeen in het gehele land. Groeit vooral op licht humeuze niet al te arme en niet al te droge gronden.

Werd in alle delen van het onderhavige gebied aangetroffen, waarbij de rijkste bestanden gevonden werden in het zuidelijke polderdeel.

72. *Pseudotaxiphyllum elegans* (Brid.) Iwats.
[*Isopterygium elegans* (Brid.) Lindb.]
GEWOON PRONKMOS.

Deze mossoort is algemeen in het Drents-, Gelders- en Kempens district. Daarbuiten van enige plaatsen bekend.

Groeit vooral op humeuze, zure leem- of lemige zandgrond en dan bij voorkeur op walletjes e.d. in droge tot vochtige naaldbossen.

Dit mos werd alleen in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen, dit in een eerder bescheiden omvang.

73. *Rhynchostegium confertum* (Dicks.) Schimp.
BOOM SNAVELMOS.

Dit mos komt overal in Nederland algemeen tot vrij algemeen voor. Groeit in tegenstelling tot wat de Nederlandse naam uitdrukt, in evengrote mate op steensubstraten [vooral beton], als op bomen.

Deze soort werd zowel in de Achterste Kooi als in de Voormalige Linie van Den Hout meerdere malen aangetroffen en hier nu steeds op bomen [Vlier en Wilg spec.]

74. *Rhynchostegium murale* (Hedw.) Schimp.
MUUR SNAVELMOS.

Voor wat betreft het Kempens district is deze soort als vrij algemeen te beschouwen. Groeit vrijwel uitsluitend op kalkhoudende steen en vooral dan op permanent vochtige plaatsen. [Vaak op dijkstenen].

Deze soort werd slechts eenmaal aangetroffen in de Voormalige Linie van Den Hout en wel op een duiker (beton).

[Ook in dit geval blijkt de waarde van beton als biotoop!]

75. *Rhytidiadelphus squarrosus* (Hedw.) Warnst.
GEWOON HAAKMOS.

Deze mossoort is overal in Nederland zeer algemeen. Groeit bij voorkeur op enigermate beschaduwde, vochtige tot natte standplaatsen. [Kan evenwel ook een plaag zijn in gazons!]

Dit mos werd zowel in de Achterste Kooi als in het polderdeel in ruime mate aangetroffen.

76. *Schistidium apocarpum* (Hedw.) Bruch. et Schimp.
GEWOON ACHTERLICHTMOS.

Dit mos is landelijk gezien alleen in het Fluviatiel district algemeen. Vrij zeldzaam in de overige. Deze soort is een uitgesproken lithofyt en groeit voornamelijk op oude cement en grof beton.

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen en wel op het betonnen deel van een stuwte in het zuidelijke polderdeel.

77. *Sphagnum fimbriatum* Wils.
GEWIMPERD VEENMOS.

Dit veenmos is voor wat betreft het Kempens district als algemeen te beschouwen. Groeit voornamelijk in overgangsvelden en bosgreppels [vooral die in naaldhoutpercelen].

Deze soort werd in een bestand van enige vierkante meters aangetroffen in het oostelijk deel van de Voormalige Linie van Den Hout. Dit in een verlandende gracht en samen met Gagel (*Myrica gale* L.).

78. *Sphagnum palustre* L.

GEWOON VEENMOS.

Een voor het Kempens district eveneens algemeen mos, dat voornamelijk voorkomt in overgangs-venen, broekbossen en schraalgraslanden.

Dit mos werd in een uiterst bescheiden bestand aangetroffen op een opengemaakte plek in de Achterste Kooi, waar het zeer waarschijnlijk door toedoen van gericht beheer stand zal kunnen houden, zo mogelijk zelfs uitbreiden.

79. *Tortula laevipila* (Brid.) Schwagr.

BOOMSTERRETJE.

Rode Lijst-soort cat.3.

Deze mossoort is algemeen in de kuststreken en een groot deel van het Fluviaal district. Is daarbuiten als zeer zeldzaam te beschouwen. Groeit vooral op de stam van bomen met een ruwe schors. [Iep, Wilg spec., Populier en Vlier.]

Dit mos werd slechts eenmaal aangetroffen en wel op een Vlier in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout.

80. *Tortula muralis* Hedw.

GEWOON MUURSTERRETJE - MUURMOS.

Een in geheel Nederland zeer algemeen voorkomende mossoort, die vooral op kalkhoudende substraten aangetroffen kan worden. Incidenteel ook wel op bomen en zelfs gewoon op de grond [klei].

Dit mos werd in alle delen van het onderhavige gebied aangetroffen en in alle gevallen op het meest voor de hand liggende substraat: 'beton'.

81. *Ulota bruchii* Hornsch. ex Brid.

KNOTS KROESMOS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

De huidige verspreiding van deze soort in Nederland is nog niet goed bekend. Vermoedelijk algemeen tot vrij algemeen in de zogenaamde IJsselmeerpolders en in het Drents- en Waddendistrict. Daarbuiten zeldzaam.

Met betrekking hiertoe kan dezerzijds worden opgemerkt dat voor wat betreft de regio de soort regelmatig werd aangetroffen, echter steeds in zeer beperkte mate. [Hoogstens enige planten per KM-vak].

Dit mos is een uitgesproken epifyt, groeit uitsluitend op loofbomen en is tot dusver op 11 soorten daarvan aangetroffen.

In de Voormalige Linie van Den Hout werd deze soort 3 maal aangetroffen waarvan 2 maal op Vlier en 1 maal op Wilg. Daarnaast eenmaal in de Achterste Kooi en hier wederom op Vlier. In alle gevallen betrof het planten van een vrij klein formaat.

82. *Ulota crispa* (Hedw.) Brid.

TROMPET KROESMOS.

Rode Lijst-soort cat. 2.

Dit mos heeft dezelfde verspreiding als de voorgaande soort, maar aangenomen moet worden dat deze soort zeldzamer is. Het is eveneens een epifyt met dezelfde biotoopeisen als voorgaande soort; kan zelfs met vorige soort tezamen worden aangetroffen.

Deze soort werd slechts eenmaal aangetroffen en wel in een broekbosachtig deel van de Voormalige Linie van Den Hout en in dit geval op een Wilg spec.

TOELICHTINGEN.

De gegevens inzake de verspreiding en de frequentie van voorkomen van de diverse mossoorten in Nederland, benevens de benaming van de plantengeografische districten werden ontleend aan:

DE NEDERLANDSE BLADMOSSEN. A. TOUW - V.W. RUBERS. 1989.

Uitgave van Stichting Uitgeverij K.N.N.V.

REGIO MIDDEN-BRABANT: Dit is het gebied dat in het N. begrensd is door de Bergsche Maas/Amer. In het Z. door de grens met België. In het W. door een N.Z. lijn ter hoogte van Prinsenbeek en in het O. door een N.Z. ter hoogte van Oisterwijk.

Voor gegevens inzake de Rode Lijst: zie na beschrijving LEVERMOSFLORA.

DE LEVERMOSSEN [HEPATICAE] VAN DE BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN, DE ACHTERSTE KOOI EN DE VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

1. *Calypogeia fissa* (L.) Raddi.

MOERAS BUIDELMOS.

Een in de meeste districten algemeen voorkomende mossoort. Alleen vrij zeldzaam in het Duindistrict tot ontbrekend in het Fluviaal district en in de noordelijke kleigebieden.

Groeit bij voorkeur op beschaduwde beek-, sloot- en greppelkanten; in moerassen, venen, broekbossen, etc. Ook wel op molmend hout.

Dit mos werd aangetroffen in broekbosachtige delen van de Voormalige Linie van Den Hout en in de Achterste Kooi. Op beide locaties in een meer bescheiden bestand.

2. *Cephalozia bicuspidata* (L.) Dum.

GEWOON MAANMOS.

Een algemeen tot vrij algemeen voorkomende levermossoort in het overgrote deel van Nederland; ontbrekend in grote delen van het Fluviaal district en in de noordelijke kleigebieden.

Groeit vooral op vochtige tot natte, beschaduwde tot enigermate open zand-, leem- of veengrond, in allerlei bostypen, op heide, venoevers, greppelkanten en molmend hout.

Deze soort werd slechts eenmaal aangetroffen en wel op een slootkant in de Voormalige Linie van Den Hout.

3. *Cephaloziella divaricata* (Sm.) Schiffn.

GEWOON DRAADMOS.

Dit mos is in het grootste deel van Nederland algemeen. Zeldzaam evenwel in de noordelijke kleigebieden, in een deel van Z. Limburg en in de laagveengebieden.

Groeit bij voorkeur op open tot beschaduwde, droog tot vochtige, meestal voedselarme substraten in bossen, op heidevelden, op greppel- en slootkanten, e.d.

Ook deze soort werd slechts eenmaal aangetroffen, dit in een afvoergreppel (veelal droog) aan de zuidzijde van de polder.

4. *Chiloscyphus polyanthos* (L.) Corda.

LIPPENMOS.

Vrij algemeen in een groot deel van Nederland; vrij zeldzaam evenwel in het Fluviaal- en Waddendistrict. Ontbreekt in de noordelijke kleigebieden en het grootste deel van Zeeland.

Groeit steeds in een vochtige tot natte omgeving, op open tot beschaduwde plaatsen op diverse substraten in moerasbossen, in grienden, e.d.

Deze soort werd alleen aangetroffen in de Voormalige Linie van Den Hout, hier slechts op een slootkant maar dan wel redelijk vertegenwoordigd.

5. *Frullania dilatata* (L.) Dum.

HELM-ROESTMOS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

Dit mos is voor wat betreft het Kempens district vrij zeldzaam. Groeit in Nederland vrijwel uitsluitend als epifyt. Dit vooral op iep, wilg, populier en vlier. Is ook op andere boomsoorten aangetroffen, zoals dat bv. ook het geval was in de Voormalige Linie van Den Hout. Hier werd de soort zowel op wilg als eik aangetroffen, dit overigens wel met een zeer beperkt aantal groeiplaatsen.

6. *Lophocolea bidentata* (L.) Dum.

GEWOON KANTMOS.

Een in geheel Nederland vrij algemeen tot algemeen voorkomende mossoort. Groeit op allerlei grondsoorten, op open als beschaduwde plaatsen, die bij voorkeur aan de vochtige kant dienen te zijn.

Dit mos werd zowel in de 'Achterste Kooi' als in de Voormalige Linie van Den Hout aangetroffen. Op beide locaties evenwel in bescheiden omvang.

7. *Lophocolea heterophylla* (Schrad.) Dum.

GEDRONGEN KANTMOS.

Een algemeen tot zeer algemeen voorkomende levermossoort in geheel Nederland, alleen in de noordelijke kleigebieden in mindere mate. Groeit bij voorkeur op dood of levend hout, maar ook op strooisel. Kan aangetroffen worden in diverse milieu's, die evenwel vrijwel altijd enigermate beschut, vochtig en beschaduwd zijn.

Deze soort is zonder twijfel ook de best vertegenwoordigde in het onderzochte gebied. Groeit vrij rijkelijk in de Voormalige Linie van Den Hout evenals in de Achterste Kooi. Werd in mindere mate ook aangetroffen in het 'polderdeel', hier op de voet van enige knotwilgen.

8. *Marchantia polymorpha* L.

PARAPLUUTJESMOS.

Deze zeer markante mossoort is algemeen in het overgrote deel van Nederland. Groeit op een rijk scala van meestal open en voedselrijke, vochtige standplaatsen. Daaronder begrepen ook de zogenaamde 'menselijke omgeving'.

Dit mos werd alleen in het 'polderdeel' van het onderzochte gebied aangetroffen, hier evenwel op meerdere locaties en steeds op sloot- dan wel greppelkanten.

9. *Pallavicinia lyellii* (Hook.) Carruth.

ELZENMOS.

Deze tweehuizige levermossoort is voor wat betreft het Kempens district zeer zeldzaam. Werd tot dusver op een nogal uiteenlopend scala van standplaatsen aangetroffen, maar voor wat betreft de prov. N. Brabant beperken de vindplaatsen zich tot dusver tot venoevers en slootkanten. [In een eerder als 'zuur' aan te merken milieu].

Dit mos werd aangetroffen op een slootkant in de Voormalige Linie van Den Hout. Deze groeiplaats is de grootste van die welke tot dusver in N. Brabant zijn aangetroffen. Voorts werden hier, in tegenstelling tot elders, waar alleen mannelijke- dan wel vrouwelijke planten gevonden werden, planten van beide geslachten aangetroffen. Bovendien waren er een aantal fertiel. [Sporenkapsels duidelijk in aanleg].

Vooruitlopende op de elders vervatte beheersadviezen, moet met betrekking tot bescherming van deze groeiplaats gesteld worden dat het aanbeveling verdient betrokken slootkant niet al te diep te maaien en hierbij vooral het 'schoonschrapen' van betrokken kant te vermijden.

10. *Pellia epiphylla* (L.) Corda.

GEWONE PELLIA.

Dit mos is algemeen op de zogenaamde zandgronden van Nederland en op de Wadden. Daarbuiten zeldzaam, maar wel bekend uit alle districten. Groeit vooral op natte, meestal beschaduwde, min of meer zure gronden van sloot- en greppelkanten, beekoevers, e.d.

Deze soort werd vooral en vrij rijkelijk in het zogenaamde 'polderdeel' aangetroffen, daarnaast ook, maar wel in beduidend mindere mate, ook in de Achterste Kooi en in de Voormalige Linie van Den Hout.

11. *Radula complanata* (L.) Dum.

SCHIJFJESMOS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

Deze soort is vrij algemeen in de duinen, vrij zeldzaam in het Gelders-, Fluviaatiel-, Wadden district en in de IJsselmeerpolders. Daarbuiten zeldzaam. Groeit vrijwel uitsluitend als epifyt op wilg, populier, iep, es, vlier, etc.

Dit mos werd eenmaal in een uiterst klein bestand aan getroffen op vlier in de Achterste Kooi en eenmaal eveneens op vlier in de Voormalige Linie van Den Hout.

Voor deze soort is het van belang dat de betrokken biotoop intact wordt gelaten en dat zo mogelijk maatregelen worden genomen, die de relatieve luchtvochtigheid ter plekke doen verhogen. [Zie verder: Beheersadviezen].

12. *Riccardia chamedryfolia* (With.) Grolle.

GEWOON MOERASVORKJE.

Een vrij algemene mossoort in de duinen, op de Wadden en in de laagveengebieden. Elders vrij zeldzaam. Groeit vooral op vochtige tot natte zand-, leem- of veenbodems. Vaak op sloot- en greppelkanten, op oevers van vennen en poelen, in broekbossen, e.d.

Dit mos werd eenmaal aangetroffen op een greppelkant in het zogenaamde 'polderdeel', maar is wellicht elders vanwege de geringe afmetingen en het feit dat het vaak tussen andere planten groeit, over 'het hoofd' gezien.

13. *Riccia fluitans* L.

GEWOON WATERVORKJE.

Vrij algemeen op de zandgronden van Nederland, in het Fluviaal district en in de laagveengebieden. Van elders recentelijk niet bekend. Komt voor in matig voedselrijk, stilstaand of langzaam stromend water van sloten, in poelen, moerassen, e.d. of op de oevers daarvan. Dit mos kent een water- en een landvorm. Voorts is dit mos in Nederland nog nooit fertiel aangetroffen, zodat aangenomen moet worden dat de verspreiding tot stand komt door de stroming in het water dan wel bv. door toedoen van watervogels.

Bevreemdend is nu dat hoewel het onderzochte gebied ongetwijfeld 'waterrijk' genoemd mag worden, deze soort toch slechts in zeer beperkte mate werd aangetroffen. Omdat de vindplaatsen bijna uitsluitend sloten betrof waar van een rijkere oeverbegroeiing sprake was, zou mogelijk de wijze van 'schoning' hierin een [negatieve] rol kunnen spelen.

14. *Ricciocarpos natans* (L.) Corda.

KROOSMOS.

Rode Lijst-soort cat. 3.

Kroosmos is voor wat betreft het Kempens district zeer zeldzaam, hetgeen overigens ook van toepassing is voor het grootste deel van Nederland. Groeit veelal in schoon, mesotroof water met een ongeveer neutrale pH-waarde.

In de onderzoeksperiode werd dit mos slechts in een sloot [in het zogenaamde 'polderdeel'] aangetroffen, dit evenwel rijkelijk! Voor zover dezerzijds bekend betreft dit de enige groeiplaats in de prov. N. Brabant [beneden de 'grote rivieren'].

Aangezien de aanwezigheid van dit mos reeds in september 1996 door de heer J. Bruinsma werd vastgesteld, kan dus gesteld worden dat de soort zich blijkbaar kan handhaven. Wenselijk is evenwel het hier tot dusver uitgevoerde beheer nader in beschouwing te nemen en indien nodig aan te passen teneinde de betrokken biotoop te beschermen.

TOELICHTINGEN.

Gegevens met betrekking tot de verspreiding en de frequentie van het voorkomen van de levermossen in Nederland, evenals de benaming van de plantengeografische districten zijn ontleend aan:

DE NEDERLANDSE LEVERMOSSEN & HAUWMOSSEN. S.R. GRADSTEIN en H.M.H. van MELICK.

Uitgave: Stichting Uitgeverij van de K.N.N.V. 1996.

Gegevens met betrekking tot de Rode Lijst.

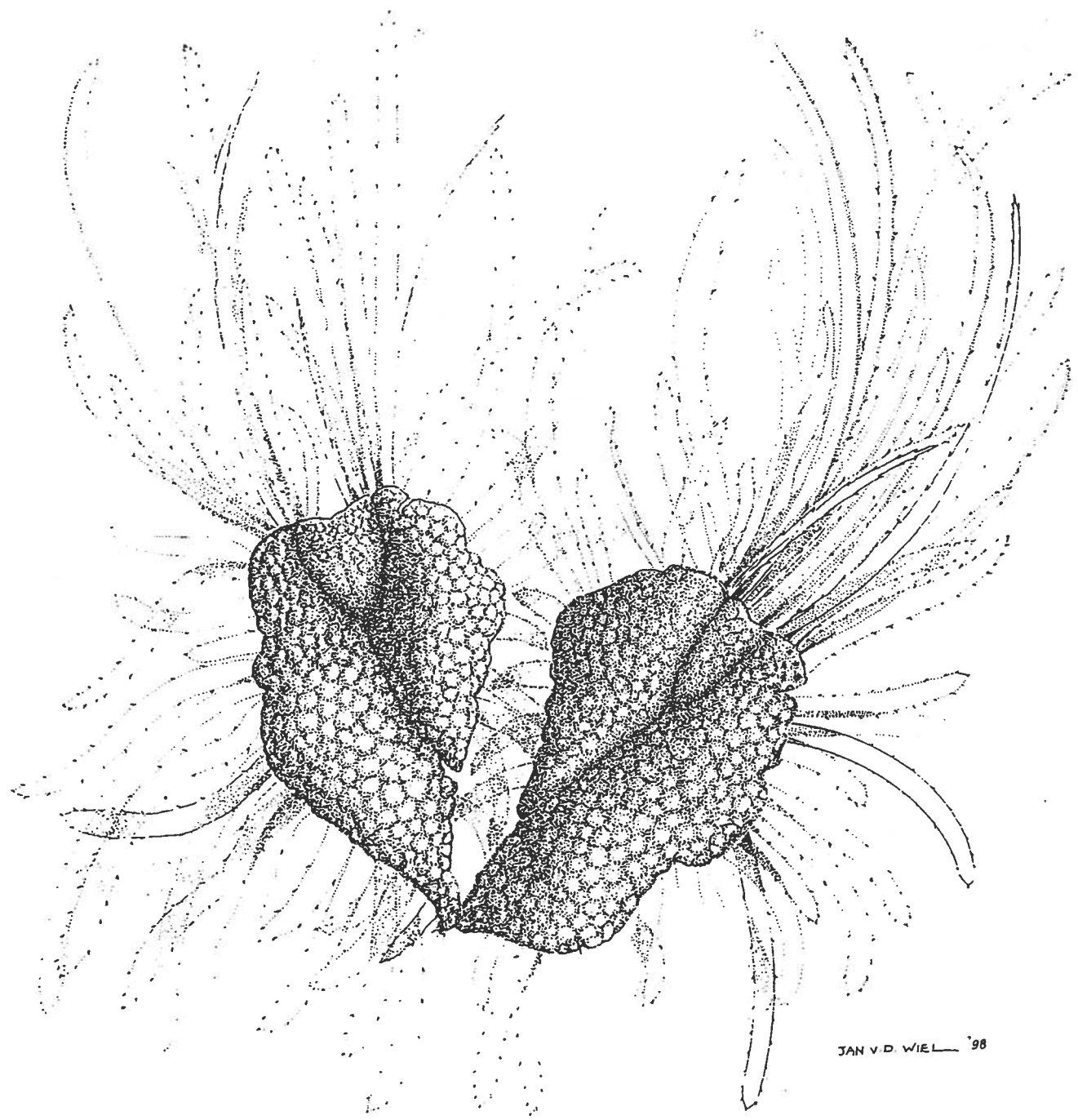
Cat. 0: Betrokken plant is verdwenen uit de Nederlandse flora.

Cat. 1: Betrokken plant is bedreigd met verdwijning.

Cat. 2: Betrokken plant is zeer kwetsbaar.

Cat. 3: Betrokken plant is kwetsbaar.

Cat. 4: Betrokken plant is potentieel bedreigd.



RICCIOCARPOS NATANS (L.) Corda.

KROOSMOS.
(Watervorm).

DE MOSFLORA VAN DE 'BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN'.

KM-vak Coord.: 111-406. Onderstaande opgave betreft alleen terreinen van het SBB en de directe grens daarvan.

Opmatedata: 22/2 1998, 24/2 1998, 21/4 1998 en 13/6 1998.

BLADMOSSEN [MUSCI].

- | | |
|---|--|
| 1. <i>Atrichum undulatum</i> | Groot rimpelmos. |
| 2. <i>Barbula convoluta</i> | Gewoon smaragdsteeltje. |
| 3. <i>Barbula unguiculata</i> | Klei smaragdsteeltje. |
| 4. <i>Brachythecium albicans</i> | Bleek dikkopmos. |
| 5. <i>Brachythecium rutabulum</i> | Gewoon dikkopmos. |
| 6. <i>Bryum argenteum</i> | Zilver knikmos - Zilvermos. |
| 7. <i>Bryum caespititium</i> | Zode knikmos. |
| 8. <i>Bryum capillare</i> | Gedraaid knikmos. |
| 9. <i>Bryum pallens</i> | Rood knikmos. |
| 10. <i>Bryum pseudotriquetrum</i> | Veen knikmos. |
| 11. <i>Calliergonella cuspidatum</i> | Gewoon puntmos. |
| 12. <i>Campylopus flexuosus</i> | Bos kronkelsteeltje. |
| 13. <i>Campylopus introflexus</i> | Grijs kronkelsteeltje. |
| 14. <i>Campylopus pyriformis</i> | Gewoon kronkelsteeltje - Breekblaadje. |
| 15. <i>Ceratodon purpureus</i> | Purpersteeltje. |
| 16. <i>Dicranella heteromalla</i> | Gewoon pluisjesmos. |
| 17. <i>Drepanocladus aduncus</i> | Gewoon sikkelmos. |
| 18. <i>Eurhynchium praelongum</i> | Fijn snavelmos - Fijn laddermos. |
| 19. <i>Funaria hygrometrica</i> | Gewoon krulmos. |
| 20. <i>Grimmia pulvinata</i> | Gewoon muisjesmos. |
| 21. <i>Orthotrichum anomalum</i> | Gesteelde haarmuts. |
| 22. <i>Philonotis fontana</i> | Beek staartjesmos. |
| 23. <i>Physcomitrium pyriforme</i> | Gewoon knikkertjesmos. |
| 24. <i>Polytrichum commune</i> | Gewoon haarmos. |
| 25. <i>Pseudoscleropodium purum</i> | Groot laddermos. |
| 26. <i>Rhytidiadelphus squarrosus</i> | Gewoon haakmos. |
| 27. <i>Schistidium apocarpum</i> | Gewoon achterlichtmos. |
| 28. <i>Tortula muralis</i> | Gewoon muursterretje - Muurmos. |

LEVERMOSSEN. [HEPATICAE].

- | | |
|--|----------------------|
| 1. <i>Cephaloziella divaricata</i> | Gewoon draadmos. |
| 2. <i>Marchantia polymorpha</i> | Parapluitjesmos. |
| 3. <i>Pellia epiphylla</i> | Gewone pellia. |
| 4. <i>Riccardia chamedryfolia</i> | Gewoon moerasvorkje. |

DE MOSFLORA VAN DE 'BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN'.
KM-vak coord.: 111-407. Opgave betreft uitsluitend terreinen van het SBB.
Opname data: 24/2 1998 en 13/6 1998.

BLADMOSSEN [MUSCI].

1. *Amblystegium riparium*. Beek pluisdraadmos - Beekmos.
2. *Atrichum undulatum*. Groot rimpelmos.
3. *Brachythecium rutabulum*. Gewoon dikkopmos.
4. *Calliergon cordifolium*. Hartbladig nerf-puntmos.
5. *Calliergonella cuspidata*. Gewoon puntmos.
6. *Ceratodon purpureus*. Purpersteeltje.
7. *Dicranella cerviculata*. Krop pluisjesmos.
8. *Eurhynchium praelongum*. Fijn snavelmos - Fijn laddermos.
9. *Funaria hygrometrica*. Gewoon krulmos.
10. *Hypnum cupressiforme*. Gewoon klauwtjesmos.
11. *Leptobryum pyriforme*. Slankmos.
12. *Philonotis fontana*. Beek staartjesmos.
13. *Physcomitrium pyriforme*. Gewoon knikkertjesmos.
14. *Plagiothecium denticulatum*
var. *denticulatum*. Glanzend platmos.
15. *Pseudoscleropodium purum*. Groot laddermos.
16. *Rhytidiadelphus squarrosus*. Gewoon haakmos.

LEVERMOSSEN [HEPATICAE].

1. *Pellia epiphylla*. Gewone pellia.
2. *Riccia fluitans*. Gewoon watervorkje. [Land- en watervorm].
3. *Ricciocarpos natans*. Kroosmos.

DE MOSFLORA VAN DE 'BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN'.

KM-vak coord.: 112-406. Onderstaande opgave betreft alleen terreinen van het SBB en de directe grens daarvan.

Opname data: 10/2 1998, 22/2 1998 en 21/4 1998.

BLADMOSSEN [MUSCI].

- | | |
|---|--|
| 1. <i>Atrichum undulatum</i> | Groot rimpelmos. |
| 2. <i>Barbula convoluta</i> | Gewoon smaragdsteeltje. |
| 3. <i>Barbula unguiculata</i> | Klei smaragdsteeltje. |
| 4. <i>Brachythecium albicans</i> | Bleek dikkopmos. |
| 5. <i>Brachythecium rutabulum</i> | Gewoon dikkopmos. |
| 6. <i>Bryum argenteum</i> | Zilver knikmos - Zilvermos. |
| 7. <i>Bryum barnesii</i> | Geel korreltjes-knikmos. |
| 8. <i>Bryum caepitium</i> | Zode knikmos. |
| 9. <i>Calliergonella cuspidata</i> | Gewoon puntmos. |
| 10. <i>Campylopus introflexus</i> | Grijs kronkelsteeltje. |
| 11. <i>Campylopus pyriformis</i> | Gewoon kronkelsteeltje - Breekblaadje. |
| 12. <i>Ceratodon purpureus</i> | Purpersteeltje. |
| 13. <i>Climacium dendroides</i> | Boompjesmos. |
| 14. <i>Dicranella heteromalla</i> | Gewoon pluisjesmos. |
| 15. <i>Dicranoweisia cirrata</i> | Gewoon sikkelsterretje. |
| 16. <i>Eurhynchium praelongum</i> | Fijn snavelmos - Fijn laddermos. |
| 17. <i>Funaria hygrometrica</i> | Gewoon krulmos. |
| 18. <i>Hypnum cupressiforme</i> | Gewoon klauwtjesmos. |
| 19. <i>Hypnum jutlandicum</i> | Heide klauwtjesmos. |
| 20. <i>Physcomitrium pyriforme</i> | Gewoon knikkertjesmos. |
| 21. <i>Plagiothecium denticulatum</i> | Glanzend platmos. |
| 22. <i>Polytrichum commune</i> | Gewoon haarmos. |
| 23. <i>Polytrichum formosum</i> | Fraai haarmos. |
| 24. <i>Polytrichum juniperinum</i> | Zand haarmos. |
| 25. <i>Pseudoscleropodium purum</i> | Groot laddermos. |

LEVERMOSSEN. [HEPATICAE].

- | | |
|---|--------------------|
| 1. <i>Lophocolea heterophylla</i> | Gedrongen kantmos. |
| 2. <i>Pellia epiphylla</i> | Gewone pellia. |

DE MOSFLORA VAN DE 'BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN'.

KM-vak coord.: 112-407. Onderstaande opgave betreft terreinen van het SBB exclusief de eendenkooi [Achterste Kooi]. Wel inbegrepen is een zeer klein gedeelte van de eveneens in dit KM-vak liggende Voormalige Linie van Den Hout.

Opname data: 24/2 1998, 21/4 1998 en 13/6 1998.

BLADMOSSEN. [MUSCI].

- | | |
|--|----------------------------------|
| 1. <i>Atrichum undulatum</i> | Groot rimpelmos. |
| 2. <i>Barbula unguiculata</i> | Klei smaragdsteeltje. |
| 3. <i>Brachythecium mildeanum</i> | Kwelmoeras dikkopmos. |
| 4. <i>Brachythecium rutabulum</i> | Gewoon dikkopmos. |
| 5. <i>Bryum argenteum</i> | Zilver knikmos - Zilvermos. |
| 6. <i>Bryum barnesii</i> | Geel korreltjes-knikmos. |
| 7. <i>Bryum pallens</i> | Rood knikmos. |
| 8. <i>Calliergonella cuspidata</i> | Gewoon puntmos. |
| 9. <i>Ceratodon purpureus</i> | Purpersteeltje. |
| 10. <i>Dicranella heteromalla</i> | Gewoon pluisjesmos. |
| 11. <i>Eurhynchium praelongum</i> | Fijn snavelmos - Fijn laddermos. |
| 12. <i>Funaria hygrometrica</i> | Gewoon krulmos. |
| 13. <i>Hypnum jutlandicum</i> | Heide klauwtjesmos. |
| 14. <i>Leptobryum pyriforme</i> | Slankmos. |
| 15. <i>Physcomitrium pyriforme</i> | Gewoon knikkertjesmos. |
| 16. <i>Pohlia nutans</i> | Gewoon peermos. |
| 17. <i>Polytrichum commune</i> | Gewoon haarmos. |
| 18. <i>Polytrichum formosum</i> | Fraai haarmos. |
| 19. <i>Polytrichum longisteum</i> | Gerand haarmos. |

LEVERMOSSEN. [HEPATICAE].

- | | |
|---|---------------------------------|
| 1. <i>Marchantia polymorpha</i> | Parapluitjesmos. |
| 2. <i>Pellia epiphylla</i> | Gewone pellia. |
| 3. <i>Riccia fluitans</i> | Gewoon watervorkje. [Landvorm]. |
| 4. <i>Ricciocarpos natans</i> | Kroosmos. |

DE MOSFLORA VAN DE 'BINNENPOLDER VAN TERHEYDEN'.

KM-vak coord.: 112-407. Onderstaande opgave betreft uitsluitend de 'Achterste Kooi' [eendenkooi].

Opname data: 6/12 1997, 3/1 1998, 24/2 1998, 19/3 1998.

BLADMOSSEN. [MUSCI].

1. *Amblystegium riparium*. Beek pluisdraadmos - Beekmos.
2. *Amblystegium serpens*. Gewoon pluisdraadmos.
3. *Atrichum undulatum*. Groot rimpelmos.
4. *Aulacomnium androgynum*. Gewoon knopjesmos.
5. *Barbula convoluta*. Gewoon smaragdsteeltje.
6. *Brachythecium albicans*. Bleek dikkopmos.
7. *Brachythecium rutabulum*. Gewoon dikkopmos.
8. *Brachythecium salebrosum*. Glad dikkopmos.
9. *Bryum capillare*. Gedraaid knikmos.
10. *Calliergon cordifolium*. Hartbladig nerf-puntmos.
11. *Calliergonella cuspidata*. Gewoon puntmos.
12. *Campylopus flexuosus*. Bos kronkelsteeltje.
13. *Campylopus introflexus*. Grijs kronkelsteeltje.
14. *Campylopus pyriformis*. Gewoon kronkelsteeltje - Breekblaadje.
15. *Ceratodon purpureus*. Purpersteeltje.
16. *Dicranella heteromalla*. Gewoon pluisesmos.
17. *Dicranoweisia cirrata*. Gewoon sikkelsterretje.
18. *Dicranum montanum*. Bossig gaffeltandmos.
19. *Dicranum scoparium*. Gewoon gaffeltandmos.
20. *Dicranum tauricum*. Bros gaffeltandmos.
21. *Eurhynchium praelongum*. Fijn snavelmos - Fijn laddermos.
22. *Eurhynchium striatum*. Geplooid snavelmos - Plooibladmos.
23. *Funaria hygrometrica*. Gewoon krulmos.
24. *Grimmia pulvinata*. Gewoon muisjesmos.
25. *Herzogiella seligeri*. Geklauwd pronkmos.
26. *Hypnum cupressiforme*. Gewoon klauwtjesmos.
27. *Isoetecium myosuroides*. Knikkend palmpjesmos.
28. *Mnium hornum*. Gewoon sterremos.
29. *Orthotrichum affine*. Gewone haarmuts.
30. *Orthotrichum diaphanum*. Grijs haarmuts.
31. *Orthotrichum lyellii*. Broedknop haarmuts.
32. *Plagiomnium affine*. Rondbladig boogsterremos.
33. *Plagiomnium undulatum*. Gerimpeld boogsterremos.
34. *Plagiothecium curvifolium*. Geklauwd platmos.
35. *Plagiothecium denticulatum*. Glanzend platmos.
36. *Plagiothecium denticulatum* var. *undulatum*. Glanzend platmos.
37. *Plagiothecium laetum*. Klein platmos.
38. *Plagiothecium nemorale*. Groot platmos.
39. *Pohlia nutans*. Gewoon peermos.
40. *Polytrichum commune*. Gewoon haarmos.
41. *Polytrichum formosum*. Fraai haarmos.
42. *Polytrichum longisetum*. Gerand haarmos.
43. *Pseudoscleropodium purum*. Groot laddermos.
44. *Rhynchostegium confertum*. Boom snavelmos.
45. *Rhytidiadelphus squarrosus*. Gewoon haakmos.
46. *Sphagnum palustre*. Gewoon veenmos.
47. *Tortula muralis*. Gewoon muursterretje - Muurmos.

48. *Ulota bruchii*. Knots kroesmos.

LEVERMOSSSEN [HEPATICAE].

1. *Calypogeia fissa*. Moeras buidelmos.
2. *Lophocolea bidentata*. Gewoon kantmos.
3. *Lophocolea heterophylla*. Gedrongen kantmos.
4. *Pellia epiphylla*. Gewone pella.
5. *Radula complanata*. Schijfjesmos.

DE MOSFLORA VAN DE VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

KM-vak coord.: 113-407. Navolgende opgave heeft alleen betrekking op terreinen van het SBB en de directe randgebieden daarvan.

Opname data: 15/2 1998 en 13/6 1998.

BLADMOSSEN [MUSCI].

1. <i>Amblystegium riparium</i>	Beek pluisdraadmos - Beekmos.
2. <i>Amblystegium serpens</i>	Gewoon pluisdraadmos.
3. <i>Atrichum undulatum</i>	Groot rimpelmos.
4. <i>Aulacomnium androgynum</i>	Gewoon knopjesmos.
5. <i>Brachythecium mildeanum</i>	Kwelmoeras dikkopmos.
6. <i>Brachythecium rutabulum</i>	Gewoon dikkopmos.
7. <i>Brachythecium salebrosum</i>	Glad dikkopmos.
8. <i>Bryum argenteum</i>	Zilver knikmos - Zilvermos.
9. <i>Bryum barnesii</i>	Geel korreltjes-knikmos.
10. <i>Bryum capillare</i>	Gedraaid knikmos.
11. <i>Bryum pseudotriquetrum</i>	Veen knikmos.
12. <i>Bryum rubens</i>	Rood knolletjes-knikmos.
13. <i>Calliergon cordifolium</i>	Hartbladig nerf-puntmos.
14. <i>Calliergonella cuspidata</i>	Gewoon puntmos.
15. <i>Campylium polygamum</i>	Gewoon goudmos.
16. <i>Ceratodon purpureus</i>	Purpersteeltje.
17. <i>Dicranella heteromalla</i>	Gewoon pluisesmos.
18. <i>Drepanocladus aduncus</i>	Gewoon sikkelmos.
19. <i>Eurhynchium praelongum</i>	Fijn snavelmos - Fijn laddermos.
20. <i>Funaria hygrometrica</i>	Gewoon krulmos.
21. <i>Hypnum cupressiforme</i>	Gewoon klauwtjesmos.
22. <i>Hypnum jutlandicum</i>	Heide klauwtjesmos.
23. <i>Mnium hornum</i>	Gewoon sterremos.
24. <i>Orthodontium lineare</i>	Geelsteeltje.
25. <i>Plagiothecium laetum</i>	Klein platmos.
26. <i>Plagiothecium nemorale</i>	Groot platmos.
27. <i>Pohlia nutans</i>	Gewoon peermos.
28. <i>Pseudotaxiphyllum elegans</i>	Gewoon pronkmos.
29. <i>Tortula muralis</i>	Gewoon muursterretje - Muurmos.

LEVERMOSSEN [HEPATICAE].

1. <i>Lophocolea bidentata</i>	Gewoon kantmos.
2. <i>Lophocolea heterophylla</i>	Gedrongen kantmos.
3. <i>Pallavicinia lyelli</i>	Elzenmos.
4. <i>Pellia epiphylla</i>	Gewone pella.

DE MOSFLORA VAN DE VOORMALIGE LINIE VAN DEN HOUT.

KM-vak coord.: 113-408. Navolgende opgave betreft alleen gebieden in eigendom bij het SBB.

Opname data: 17/1 1998, 24/1 1998, 29/1 1998 en 7/2 1998.

BLADMOSSEN [MUSCI].

- | | |
|--|--|
| 1. <i>Amblystegium riparium</i> | Beek pluisdraadmos - Beekmos. |
| 2. <i>Amblystegium serpens</i> | Gewoon pluisdraadmos. |
| 3. <i>Atrichum undulatum</i> | Groot rimpelmos. |
| 4. <i>Aulacomnium androgynum</i> | Gewoon knopjesmos. |
| 5. <i>Brachythecium albicans</i> | Bleek dikkopmos. |
| 6. <i>Brachythecium reflexum</i> | Gekromd dikkopmos. |
| 7. <i>Brachythecium rutabulum</i> | Gewoon dikkopmos. |
| 8. <i>Brachythecium salebrosum</i> | Glad dikkopmos. |
| 9. <i>Brachythecium velutinum</i> | Zacht dikkopmos - Fluweelmos. |
| 10. <i>Bryum argenteum</i> | Zilver knikmos - Zilvermos. |
| 11. <i>Bryum barnesii</i> | Geel korreltjes-knikmos. |
| 12. <i>Bryum capillare</i> | Gedraaid knikmos. |
| 13. <i>Calliergon cordifolium</i> | Hartbladig nerf-puntmos. |
| 14. <i>Calliergonella cuspidata</i> | Gewoon puntmos. |
| 15. <i>Campylium polygamum</i> | Gewoon goudmos. |
| 16. <i>Campylopus flexuosus</i> | Bos kronkelsteeltje. |
| 17. <i>Campylopus introflexus</i> | Grijs kronkelsteeltje. |
| 18. <i>Campylopus pyriformis</i> | Gewoon kronkelsteeltje - Breekblaadje. |
| 19. <i>Ceratodon purpureus</i> | Purpersteeltje. |
| 20. <i>Cryphaea heteromalla</i> | Vliermos. |
| 21. <i>Dicranella heteromalla</i> | Gewoon pluisesmos. |
| 22. <i>Dicranoweisia cirrata</i> | Gewoon sikkelsterretje. |
| 23. <i>Dicranum montanum</i> | Bossig gaffeltandmos. |
| 24. <i>Dicranum scoparium</i> | Gewoon gaffeltandmos. |
| 25. <i>Dicranum tauricum</i> | Bros gaffeltandmos. |
| 26. <i>Drepanocladus aduncus</i> | Gewoon sikkelmos. |
| 27. <i>Drepanocladus fluitans</i> | Ven sikkelmos. |
| 28. <i>Drepanocladus uncinatus</i> | Geplooid sikkelmos. |
| 29. <i>Eurhynchium praelongum</i> | Fijn snavelmos - Fijn laddermos. |
| 30. <i>Eurhynchium striatum</i> | Geplooid snavelmos - Plooibladmos. |
| 31. <i>Funaria hygrometrica</i> | Gewoon krulmos. |
| 32. <i>Grimmia pulvinata</i> | Gewoon muisjesmos. |
| 33. <i>Herzogiella seligeri</i> | Geklauwd pronkmos. |
| 34. <i>Homalothecium sericeum</i> | Gewoon zijdemoos. |
| 35. <i>Hypnum cupressiforme</i> | Gewoon klauwtjesmos. |
| 36. <i>Hypnum jutlandicum</i> | Heide klauwtjesmos. |
| 37. <i>Leskea polycarpa</i> | Uiterwaardmos. |
| 38. <i>Mnium hornum</i> | Gewoon sterremos. |
| 39. <i>Orthotrichum affine</i> | Gewone haarmuts. |
| 40. <i>Orthotrichum diaphanum</i> | Grijze haarmuts. |
| 41. <i>Plagiomnium affine</i> | Rondbladig boogsterremos. |
| 42. <i>Plagiothecium curvifolium</i> | Geklauwd platmos. |
| 43. <i>Plagiothecium denticulatum</i>
var. <i>undulatum</i> | Glanzend platmos. |
| 44. <i>Plagiothecium laetum</i> | Klein platmos. |
| 45. <i>Plagiothecium nemorale</i> | Groot platmos. |
| 46. <i>Pohlia nutans</i> | Gewoon peermos. |

47. <i>Polytrichum formosum</i>	Fraai haarmos.
48. <i>Polytrichum juniperinum</i>	Zand haarmos.
49. <i>Polytrichum longisetum</i>	Gerand haarmos.
50. <i>Polytrichum piliferum</i>	Ruig haarmos.
51. <i>Pseudoscleropodium purum</i>	Groot laddermos.
52. <i>Pseudotaxiphyllum elegans</i>	Gewoon pronkmos.
53. <i>Rhynchostegium confertum</i>	Boom snavelmos.
54. <i>Rhynchostegium murale</i>	Muur snavelmos.
55. <i>Sphagnum fimbriatum</i>	Gewimperd veenmos.
56. <i>Tortula laevipila</i>	Boomsterretje.
57. <i>Tortula muralis</i>	Gewoon muursterretje - Muurmos.
58. <i>Ulota bruchii</i>	Knots kroesmos.
59. <i>Ulota crispa</i>	Trompet kroesmos.

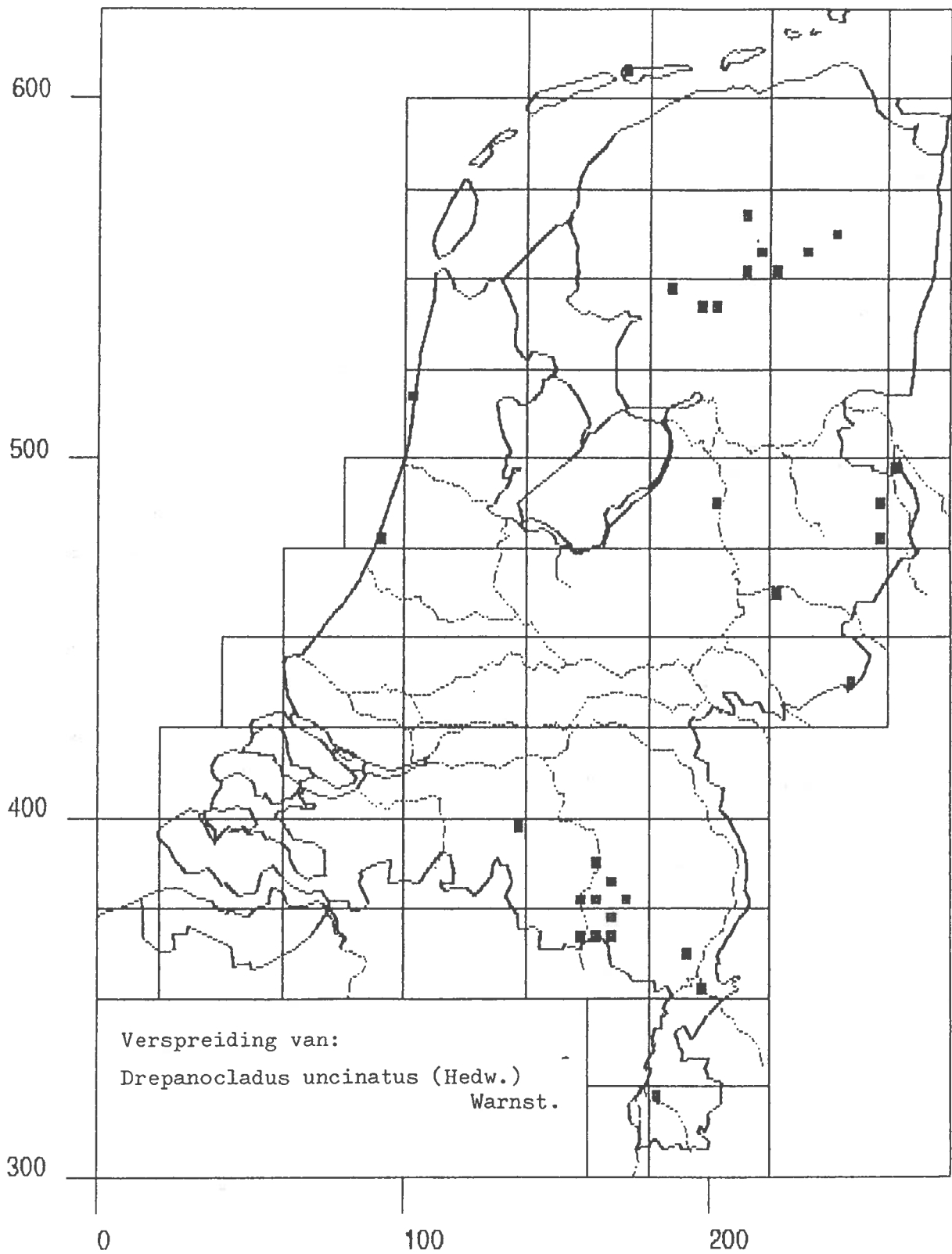
LEVERMOSSEN [HEPATICAЕ].

1. <i>Calyptogeia fissa</i>	Moeras buidelmos.
2. <i>Cephalozia bicuspidata</i>	Gewoon maanmos.
3. <i>Chiloscyphys polyanthos</i>	Lippenmos.
4. <i>Frullania dilatata</i>	Helm roestmos.
5. <i>Lophocolea bidentata</i>	Gewoon kantmos.
6. <i>Lophocolea heterophylla</i>	Gedrongen kantmos.
7. <i>Pellia epiphylla</i>	Gewone pellia.
8. <i>Radula complanata</i>	Schijfjesmos.

LITERATUUR.

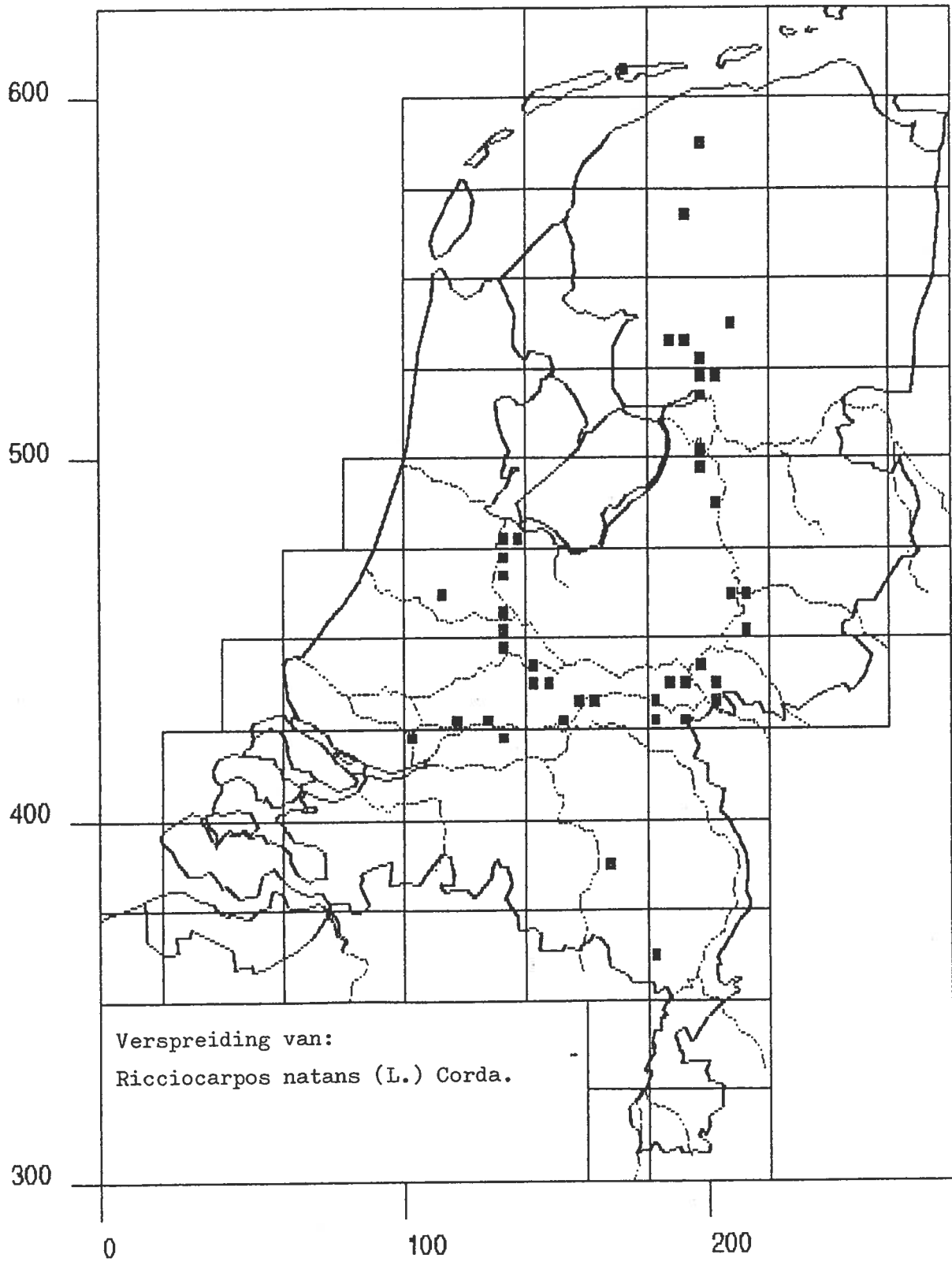
1. DE NEDERLANDSE BLADMOSSEN. A. Touw en W.V. Rubers.
Uitgave Stg. Uitgeverij KNNV. Utrecht. 1989.
2. NIEUWE ATLAS NEDERLANDSE BLADMOSSEN. J. Landwehr.
Uitgeverij Thieme & Cie. Zutphen. 1984.
3. DE NEDERLANDSE LEVERMOSSEN & HAUWMOSSEN. S.R. Gradstein en H.M.H. van Melick.
Stg. Uitgeverij KNNV. Utrecht. 1996.
4. RODE LIJST VAN MOSSEN EN KORSTMOSSEN. Publicatie in Gorteria, deel 18, nummer 1.
Uitgave Rijksherbarium te Leiden. 1992.
5. DE MOS- EN KORSTMOSFLORA VAN DE BIESBOSCH. A. van der Pluijm.
SBB-rapport. 1995.
6. Over de mosflora van de Nederlandse vennen. Dr. W.Meyer.
BUXBAUMIA. 12e jaargang, nr. 3/4. December 1958, blz. 46-52.

Mosflora van Nederland



Bron: Archief Bryologische & Lichenologische Werkgroep
30 mei 1998

Mosflora van Nederland



Bron: Archief Bryologische & Lichenologische Werkgroep.
30 mei 1998.

409

408

407

114

113

112

